

TÜRK - İSLAM MEDENİYETİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Yılda iki kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

Editor / Editor in Chief

Prof. Dr. Mehmet AYDIN

Editör Yardımcıları / Associates Editor

Doç. Dr. Dicle AYDIN

Yrd. Doç. Dr. Ahmet ARAS

Yıl / Years : 7 Sayı / Number : 13

2012- KIŞ

KONYA

HACI BEKTAŞ VELÎ'YE ATFEDİLEN YENİ BİR YAZMA TİRÂŞNÂME-İ HACI BEKTAŞ EL- HOROSÂNÎ

Aytekin Şenzeybek*

Özet

Araştırmamızın konusu, Konya İzzet Koyunoğlu Kütüphanesi 11442 numarada kayıtlı bir Mecmuatü'r-Resâil içerisinde yer alan *Tırâşnâme-i Hacı Bektâş el-Horasânî* isimli bir yazmadır. Yazmanın başlığında eserin Hacı Bektaş Velî'ye ait olduğu açıkça vurgulanmıştır. Bununla birlikte, Bektaşilik hakkında günümüze kadar yapılmış olan araştırmaların hiçbirinde Hünkâr'a ait bu isimde bir eserden söz edilmemiştir. Kütüphanelerde yaptığımız araştırmalarda yazmanın başka bir nüshasına rastlamadık. Dolayısıyla elimizdeki nüsha tek nüsha özelliğini taşımaktadır. 1700'lü yıllarda istinsah edildiğini tahmin ettiğimiz yazmada Bektaşî tarikatındaki halifelik erkânın uygulanışı anlatılmaktadır.

Kelimler: Hacı Bektaş Velî, Bektaşilik, Tırâşnâme, Erkân, Yazma.

A New Manuscript Attributed to Haji Bektash

Tirashnama-i Haji Bektash al-Khorosani

Abstract

The subject of our research paper is a manuscript named *Tirashnâme-i Haji Bektash al-Khorasâni*. It is located in a Majmuat al-Rasail (compilation of treatises) which is registered at number 11442 in the Koyunoglu Museum Library in Konya. In the title of the manuscript it is clearly highlighted that this book belongs to Haji Bektash. However, none of the researches about Bektashism has mentioned the existence of such a booklet written by Haji Bektash. We couldn't find another copy of this manuscript in other libraries. So, the manuscript which is located in the Koyunoglu Museum Library in Konya is the only available copy of this booklet. This manuscript, which we assumed to have been copied in the 1700s, describes the ceremony procedures of the caliphatehood in the Bektashi Order.

Keywords: Haji Bektash Velî, Bektashism, Tirâşnâme, Ritual, Manuscript.

Giriş

Hacı Bektaş Velî, XIII. yüzyılda yaşayan ve hoşgörü potasında erittiği görüşleriyle Anadolu coğrafyasında önemli etkiler bırakan Türk sûfilerinin

* Dr., Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

abide şahsiyetlerinden biridir. O, bu yönüyle Türk düşünce tarihinin de önemli simalarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir düşünürün değerini anlamanın iki önemli yolu vardır. Bunlardan biri toplumda bıraktığı izler diğeri ise ortaya koyduğu eserlerdir. Hünkâr Hacı Bektaş Velî'nin gerek yaşadığı yüzyılda ve gerekse daha sonraki dönemlerde toplum üzerinde derin etkiler bıraktığı tarihi bir vaki'dir. Günümüzde onunla ilgili olarak yapılan akademik çalışmalar, adına kurulan enstitüler, dernekler vb. bu tesirin yirmi birinci yüzyılda da devam ettiğini göstermektedir. Bunun sonucu olarak araştırmacılar, kütüphanelerin tozlu raflarında bekleyen Hacı Bektaş Velî'ye ait eserleri birer birer insanlığın istifadesine sunmaktadırlar.

Hacı Bektaş Velî'ye atfedilen ve günümüz Türkçesine çevrilen eserler şunlardır: *Makâlât*¹, *Şerh-i Besmele*², *Fatiha Tefsiri*³, *Kitâbü'l-Fevâid*⁴, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*⁵, *Hadîs-i Erbaîn*.⁶

Kaynaklarda isimleri geçen ancak henüz ulaşılamamış olan eserleri ise şunlardır: *Şathiyyât*⁷, *Hurdnâme*⁸ ve *Üssü'l-Hakîka*⁹.

Bu eserlerin, Hacı Bektaş Velî ve Bektaşilik/Aleviliğe olan ilginin artmasıyla birlikte son dönemlerde gün yüzüne çıkartılarak yayımlandığı görülmektedir. Bu noktada şu soruyu sormamız gerekiyor: Yukarıda zikredilenlerden başka Hacı Bektaş Velî'ye atfedilen, tespit edilememiş eserler var mıdır? Konya kütüphanelerinde yaptığımız taramalar esnasında rastladığımız *Tırâşnâme* adlı risale bu sorunun cevabı olabilir.

Tırâşnâme, Konya İzzet Koyunoğlu Kütüphanesinde 11442 numarada kayıtlı bir mecmua içerisinde, Hacı Bektaş Velî'nin *Makâlât* isimli eserinin hemen ardında yer almaktadır. Ülkemizde Hacı Bektaş'a atfedilen eserler içerisinde üzerinde en fazla çalışma yapılan eserinin *Makâlât* olduğu bilinmektedir. Bu noktadan hareketle, *Makâlât* üzerine yapılan araştırmalarda Koyunoğlu

¹ Coşan, Esad, *Hacı Bektaş-ı Velî Makâlât*, Ankara 1971; Güzel, Abdurrahman, *Hacı Bektaş Velî ve Makâlât*, Ankara 2002; Yılmaz, Ali-Akkuş, Mehmet-Öztürk, Ali, *Makâlât Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî*, Ankara 2007.

² Şardağ, Rüştü, *Her Yönü İle Hacı Bektaş-ı Velî ve En Yeni Eseri Şerh-i Besmele*, İzmir 1985; Duran, Hamiye, *Besmele Tefsiri*, Ankara 2011.

³ Özcan, Hüseyin, *Fatiha Tefsiri*, İstanbul 2008.

⁴ Yaman, Mehmet, *Hünkâr Hazretî Hacı Bektaş Velî'nin Vasiyetnamesi, Fevâid*, Ankara trz.

⁵ Aytaç, Gıyasettin-Yılmaz, Hacı, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*, Ankara 2004.

⁶ Özcan, Nurgül, *Kırk Hadis (Hadîs-i Erbaîn) Hacı Bektaş Velî*, İstanbul 2010.

⁷ İki sayfa kadar olan bir şathiyyedir. 1680'de Enverî mahlashı Hurufî ve Nakşî tarafından nazım ve nesir karışık olarak "*Tuhfetü's-Sâlikîn*" adıyla şerh edilen bu eserin yeri bilinmiyor. Bkz. Güzel, Abdurrahman, *Hacı Bektaş Velî El Kitabı*, Ankara 2011, s. 253; Noyan, Bedri, *Bektaşilik Alevilik Nedir?*, İstanbul 1995, s. 38.

⁸ Ali Naci Baykal Dedebeba, Hacı Bektaş'ın bu isimde bir eserinden bahsetmiştir. Noyan özel kütüphanesinde bulunan, Girit Kandiyeli Horasanlı Ali Baba Dergâhına bağlı bir zat tarafından yazılmış olan *Erkân* adlı bir yazmada "Elhâk Bektaş Velî Hurdnâmesinde buyurur ki..." cümlesinden hareketle Hünkâr'ın *Hurdnâme* isimli bir eseri olduğunu söyler. Bkz. Noyan, *Bektaşilik Alevilik Nedir?*, s. 38.

⁹ Noyan, Ali Naci Baykal Dedebeba'nın 1937 tarihinde kendisine gönderdiği bir yazıda, Hacı Bektaş Velî'nin bu isimde bir eserinden bahsettiğini hatta bu eserden pasajlar naklettiğini bildirir. Bkz. Noyan, *Bektaşilik Alevilik Nedir?*, s. 39.

Kütüphanesindeki mecmuada yer alan nüshanın incelenip incelenmediğini araştırdık. Coşan,¹ Güzel² ve Diyanet Vakfı tarafından yayınlanan³ eserlerde, içerisinde *Tırâşnâme*'nin de bulunduğu bu mecmuada yer alan mensur *Makâlât* nüshasının tetkik edilmediğini tespit ettik. Muhtemeldir ki bu mecmua incelenmiş olsaydı *Tırâşnâme* çok daha önceden fark edilmiş olacaktı.

Çalışmamızın ilk aşamasında Alevî/Bektaşî kaynaklarında Hacı Bektaş'a atfedilen bu isimde bir risalenin olup olmadığını araştırdık. Ancak hiçbir kaynakta Hünkâr'a ait *Tırâşnâme* isimli bir esere rastlamadık. Ardından kütüphanelerde *Tırâşnâme* ismiyle kayıtlı olan diğer yazmaları inceledik ve bu eserlerin Mevlevilikle ilgili risaleler olduğunu tespit ettik.⁴ Bunun neticesinde elimizdeki risalenin *Tırâşnâme* ismiyle kayıtlı Bektaşîlikle ilgili tek nüsha olduğu sonucuna vardık. İkinci aşamada metnin içeriğinden, Bektaşîlik ve Hacı Bektaş Velî ile ilgili bilimsel kaynaklarda yer alan verilerden hareketle risalenin Hacı Bektaş'a aidiyetini araştırdık.

¹ Coşan, Koyunoğlu Kütüphanesindeki 11375 no'da kayıtlı olan manzum *Makâlât* nüshasından faydalandığını; bu kütüphanede bulunan mensur nüshaları duyduğunu ancak tetkik edemediğini bildirir. Bkz. Coşan, *a.g.e.*, s. XLVIII, LI.

² Güzel, *Hacı Bektaş Velî ve Makâlât*, Ankara 2002.

³ Yılmaz, Ali-Akkuş, Mehmet-Öztürk, Ali, *Makâlât Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî*, Ankara 2007.

⁴ Kütüphanelerde *Tırâşnâme* başlığıyla yaptığımız taramada 5 adet yazmaya rastladık: 1- Konya Mevlana Müzesi Kütüphanesinde 2155/2 ve 2179/10 numaralarda *Tırâşnâme* ismiyle kayıtlı iki yazma. 2155/2 no'da kayıtlı olan bir mecmuanın 232b-234b varakları arasında yer almaktadır. Manzum olan yazmanın dili Farsçadır. Gölpınarlı bu eserin başlığında Mevlâna'ya nispetinin açık olduğunu ancak Mevlâna'nun hiçbir şiirinde "Mevlâna Celâl" ya da "Celâl" mahlasını kullanmadığını, yazmanın üslup ve eda bakımından onun şiirleriyle uyumadığını vurgulayarak eserin onun tarafından yazılmasının imkânsız olduğunu bildirir. Yazar, bazı yazmalarda bu eserin Sultan Veled'e atfedildiğini ancak eserin Şahidî'ye ait olduğunu belirtir (Bkz. Gölpınarlı, Abdülbâki, *Mevlâna Müzesi Yazmalar Kataloğu*, Ankara 1971, c. II, s. 229-230). 2- Aynı kütüphanede yer alan diğer *Tırâşnâme* ise 2179/10'da kayıtlı olan bir mecmuanın 110a-112b varakları arasında yer almaktadır. Yazma, Yusuf Sinâ-Çâk'ın *Cezîre-i Mesnevî* isimli eserinin kenarına yazılmış haşiye mahiyetindedir. http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=117209'de bu eserin yazarının Rüşenî Ömer Ziyâ ed-dîn Aydınî (öl. 907/1501) olduğu bildirilmektedir. Gölpınarlı ise eserin yazarı ve içeriği hakkında hiçbir bilgi vermeden 2155/2 no'da kayıtlı olan yazmayı referans göstermektedir ki bu da iki yazmanın aynı olduğunu gösterir (Bkz. Gölpınarlı, *Mevlâna Müzesi Yazmalar Kataloğu*, c. II, s. 260). Mevlânâ Müzesi Kütüphanesinde yer alan bu iki yazma da Mevlevilikle ilgilidir. 3- Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonunda 06 Mil Yz B 414/3 arşiv numarasıyla kayıtlı bir mecmua içerisinde 10b-13a varakları arasında yer alan ve Mevlâna'ya ait olduğu bildirilen manzum, Farsça *Tırâş-Nâme* (Bkz. http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=128207). Bu risale, Konya Mevlana Müzesi Kütüphanesinde 2155/2 no'da kayıtlı olan yazmanın başka bir kopyasıdır. 4- Nuru Osmaniye Kütüphanesinde 34 Nk 5008/6 arşiv numarasıyla kayıtlı olan mecmua içerisinde 88-91 varakları arasında yer alan yazma. Eser Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'ye atfedilmektedir ve Farsçadır. (Bkz. http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=168482) 5- Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları bölümünde el-Mecamût-Timuriye 135 Arşiv numarasıyla kayıtlı olan *Tırâş-Nâme* isimli yazma (Bkz. http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=113884). Bu yazmayı göremediğimizden içeriği hakkında herhangi bir şey söyleyemiyoruz.

1- Risale Hakkında Genel Bilgiler

Çalışmamıza konu olan *Tırâşnâme* isimli yazma, Konya Büyükşehir Belediyesi A. R. İzzet Koyunoğlu Kütüphanesinde 11442 numarada kayıtlı bir Mecmatü'r-Resâil içerisinde yer almaktadır. Mecmua, ortası şemseli, açık kahverengi kenarbentli, sırtı açık kahverengi bez meşin, miklebli, koyu kahverengi meşin bir cilt içerisinde 112 varaktan meydana gelmektedir. Eserde, filigranlı, aharlı, ince, konstantini, kirli beyaz kâğıt kullanılmıştır. Mecmua içerisindeki bazı sayfalar filigranlı samani bir kâğıda, diğer bazıları da kalın kâğıda yazılmıştır. 20.6×14.5 ebadında olan mecmua içerisindeki bazı sayfaların yazı ebadı farklılık arz etmektedir. Tek bir elden çıktığı anlaşılan mecmua içerisindeki bütün risaleler harekeli nesih ve siyah mürekkeple yazılmıştır. Mecmuanın müstensihî hakkında herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

Mecmua 4 ayrı risaleden müteşekkildir. Bunlar:

1-*Dîvân-ı Nesîmi Kuddise Sırruhu'l-'Azîz*: Siyah mürekkeple ve harekeli nesih hatla yazılmıştır. Mecmua içerisinde başlıkları kırmızı mürekkeple yazılan tek risaledir. Besmele beyti olmayan yazma doğrudan ikinci beyitten başlamaktadır. Mecmua içerisinde 1b-61a varakları arasında yer alan risale toplam 59 varaktır.

2-*Makâlât-ı Hazret-i Seyyid Hâcî Bektâş-ı Velî el-Horasânî Kuddise Sırruhu'l-'Azîz*: Risale doğrudan besmele ile başlamaktadır. Başlığının, içerikten hareketle yazmaya sonradan eklendiği anlaşılmaktadır. Gerek yazı ve gerekse kullanılan kalem bakımından ana metinle başlık arasındaki farklılık aşikârdır. Yazma 35 (61b-96a) varaktır. 20.6X14.5 ebadında olan yazmanın yazı ebadı ise 14.5X9'dur.

3-*Tırâşnâme-i Hâcî Bektâş el-Horasânî Kaddese Sırrahu'l-'Azîz*¹: Harekeli nesih hatla ve siyah mürekkeple yazılan risale, mecmua içerisinde 96b-103a yaprakları arasında yer almaktadır ve toplam 7 varaktır. Yazmanın ilk varağı başlık hariç 11 satırdan müteşekkil iken diğer varaklar 15 satırdır.

4- *Hâzâ Hutbe-i Dîvazde-i İmam Rıdvânullâhî Teâlâ Aleyhim Ecme'în*: *Tırâşnâme*'nin hemen bitimine eklenmiş, ayrı bir sayfadan başlanmamıştır. Mecmua içerisinde 103a-112a varakları arasında yer almaktadır. Yazı ebadı 14.5X9'dur.

Mecmua içerisinde yer alan risalelerde müellifler yalnızca başlıklarda zikredilmiş, herhangi bir ketebe kaydı düşülmemiştir. Bunun yanında müstensih ve istinsah tarihiyle ilgili de bir kayıt bulunmamaktadır. Eserin, harekeli ve okunaklı bir nesihle yazılmasından hareketle tarikat mensuplarının okuması için, önemli görülen eserlerin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş bir mecmua olduğunu söyleyebiliriz.

İncelememize konu olan risale, yazı dili bakımından Klasik Osmanlıcaya geçiş dönemi olan XVI. yüzyıl Osmanlıcasının karakteristik özelliklerini

¹ Başlık, metnin orijinalindeki gibi yazılmıştır. Ancak "Kaddese Sırrahu'l-'Azîz" cümlesi "Kuddise Sırruhu'l-'Azîz" şeklinde olmalıdır.

taşımaktadır.¹ *Tırâşnâme*'nin de içerisinde bulunduğu mecmuada kullanılan cilt, kâğıt, mürekkep vb. unsurlar, eserin 1700'lü yıllarda istinsah edildiğine işaret etmektedir.² Bu bilgilerden hareketle elimizdeki *Trâşnâme* nüshasının, XVI. yüzyıl yazı dili özelliklerini taşıyan başka bir nüshadan 1700'lü yıllarda istinsah edildiği sonucunu çıkartabiliriz.

Metin içerisinde yer alan Arapça ve Farsça cümlelerin yazılışında pek çok hatalar bulunmaktadır. Bu hataların ekserisi harekelemededir. Örneğin, *Tırâşnâme*'nin başlığında yer alan "Kaddese Sırrahu'l-Aziz" cümlesinin aslı "Kuddise Sırruhu'l-Aziz" olmalıydı. Yine metinde hadis olarak nakledilen ve aslı "et-tazîmü li-emrillâh, eş-şefkatü ala'd-dünya, kün fi'd-dünya bi'l-müsamahati ve fi'l-âhirati bi'ş-şefâati" olan cümle *Tırâşnâme*'de eksik ve yanlış olarak "İ emrullâhi'ş-şeffetü ala'd-dünya müsamecetün ve'l-ahirati şefâatün" (4a) şeklinde yazılmıştır. Bu tür hataların müstensihden mi yoksa istinsah ettiği metindeki yanlışlıklardan mı kaynaklandığı hakkında herhangi bir tahmin yürütemiyoruz. Ancak metindeki bu yanlışlıklar yazarın Arapça bilgisinin oldukça zayıf olduğunu göstermektedir.

2- Trâşnâme'nin Konusu ve Özeti

Risalenin başlığından hareketle, yazmanın yalnızca tıraş erkânını ele aldığı şeklinde yanlış bir algı olabilir. Ancak aşağıda özetini sunacağımız yazmanın gerek sonunda yer alan "Halifelik mezîd mübârek olsun" (8a) cümlesinden ve gerekse diğer erkânâmelerle yaptığımız karşılaştırmalardan hareketle elimizdeki risalenin genel olarak Bektaşî hilafet erkânını açıkladığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte *Vilâyetnâme*'de erkâna dair yer alan bilgilerden³ ve yazmada yer alan bâb ve fasıl başlıklarından hareketle tıraş erkânının anlatıldığı ilk bölümün özelde Hacı Bektaş Velî'nin kendisine intisap eden dervişlere uyguladığı erkânı, genelde ise hilafet erkânının ilk ritüelini teşkil eden tıraş erkânını anlattığı söylenebilir. Yazmada, tıraş erkânının anlatıldığı bölümde tıraş, tâc, hırka ve kuşak bağlama ritüelleri kısaca açıklanmasına rağmen "Bu Bâb Miyân-Bestlik Beyân Eder" (5a-6a) başlığı altında tıraş hariç diğer erkânların detaylı bir şekilde, yeniden açıklanmasının sebebinin de bu olduğunu düşünüyoruz. Daha açık bir ifadeyle yazma, genel olarak hilafet erkânını açıklamaktadır. Hilafet erkânının ilk ritüeli olan tıraş erkânının anlatıldığı bölüm ise aynı zamanda Hünkâr'ın kendisine ilk defa intisap eden dervişlere uyguladığı erkânları da beyan etmektedir.

Yazmanın özeti:

¹ Gerek yazmanın istinsah tarihinin belirlenmesinde ve gerekse çalışmamızın diğer aşamalarında değerli vakitlerini ayırarak, bizden katkılarını esirgemeyen Prof. Dr. Mikail Bayram, Doç. Dr. Mehmet Kurbiyık ve Doç. Dr. Funda Toprak hocalarımıza ayrı ayrı teşekkür ederim.

² *Trâşnâme*'nin istinsah tarihiyle ilgili tarihlendirme, mecmuayı bizzat inceleyen Prof. Dr. Mikail Bayram tarafından yapılmıştır.

³ Bu konu "*Tırâşnâme*'nin Hacı Bektaş Velî'ye Aidiyeti Meselesi" başlığı altında detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Mefred, ustura ve bileği taşını seccade üzerine koyduktan sonra tâlibe *gusûl* abdesti aldırır. Tâlib, orada bulunan ihtiyarlardan hizmete kabul niyazında bulunur. İhtiyarlar da bu niyazı kabul ettikten sonra şeyh tarikatın öğütlerini tâlibe bildirir. (1b-2a) Ardından şeyh, mefredin tıraş erkânını yerine getirmesini söyler. Bu esnada şeyh meydana post serer, keşkülü su koyar. Sonra mefred, daha önce seccade üzerine koyduğu ustura ve bileği taşını alır, öpüp başına koyar, Allah'a secde eder. Dua ve ayet okuduktan sonra ustura ve bıçağı keşkülün üzerine koyar. Ardından kapıya giderek müridi içeri alır. Mürid ayaktayken sünnetli olup olmadığını kontrol eder. Hemen ardından müridin başına köpük sürer, usturayı eline alır. Önce müridi başından alına doğru, sonra sağ tarafından, ardından sol tarafından ve son olarak ensesinden kafasına doğru elif şeklinde tıraş eder. Daha sonra tâlibin sakalının sağ tarafından tıraş eder. Aynı şekilde tâlibin önce bıyığını, sonra da kaşını tıraş eder. Her ustura vuruşunda çeşitli gülbank ve ayetler okur. (2a-3b)

Tâlibden biat alınacağı zaman post seccadenin önüne getirilir. Tâlib, pîrin elini tuttuktan sonra pîr uyarı ve nasihatlerde bulunur. Sonra pîr üç İhlas ve bir Ayetü'l-Kürsî okur. Ardından tâlibden tövbe alınır. Tövbeden sonra şeyh tâci tekbirleyerek tâlibin başına koyar. Tâcdan sonra tâlibe kuşak bağlanır ve hırka giydirilir. Kuşak ve hırkadan sonra tâlib mecliste bulunanlara sekâ gezdirir. (3b-5a)

Buraya kadar olan bölümde herhangi bir bab başlığı kullanılmamasına rağmen sekâ gezdirilmesinin ardından "Bu Bâb Miyân-Bestlik Beyân Eder" denilmektedir. Burada, yukarıda kısaca belirtilen tâc, hırka ve bel bağlama ritüellerinin detaylı açıklaması yapılmaktadır. Pîr, mefreden tâlibin "mefredlik kuşağını" bağlamasını ister. Mefred de müridin tâcını, hırkasını seccade önüne getirir, kuşağı da seccade önünde elif şeklinde uzatır. Ardından şeyh, müridin tâcını tekbirler ve başına giydirir. Mefred de kuşağı önce kendi boynuna, ardından mecliste bulunan ihtiyarlardan izin alarak tâlibin boynuna takar. Ardından mefred, tâlibe önce hırkayı giydirir sonra kuşağı tekbirler ve tâlibin beline bağlar. Son olarak mefred dua ve gülbank okur (5a-6a).

Yazmada kuşak bağlama erkânından sonra "Bu Bâb Çırâk-Sofra Beyânındadır" isimli yeni bir bab başlığı vardır. Önce çırakçı çırağı uyarır, meydana koyar. Nakîb de sofraya ekmek koyar. Rehber olan mefred, çırağı eline alarak çırağın telkin ettiği nasihat ve uyarıları bildirir. Ardından mefred, çırağı beline kuşak bağlanan mefredin eline verir ve gülbank, salavat okur. Beli bağlanan mefred kapıya gider, meydan çırakçısı çırağı elinden alarak meydana koyar. Ardından nakîb sofrayı getirir, ihtiyara (mefred olacak ihtiyara) verir ve ayet, gülbank ve salavat okur. Kendisine çırak ve sofraya verilen mefred, sofrayı seccadenin karşısına serer, nakîb ekmek dağıtır. Daha sonra nakîb sofrayı da alarak kapının yanına gider ve el kaldırıp "âmin" der. Duadan sonra nakîb, sofrayı çırağın dibine koyar. Mecliste bulunanlar çırak ve sofraya verilen ihtiyar için dua ederler. (6a-7a)

Yazmada buraya kadar olan bölümde başlıklar bab başlığı olarak kullanılmış. Ancak “Tuğ Erkânını Beyân Eder” başlığı ise ayrı bir fasıl altında ele alınmıştır. Risalenin son kısmı olan bu fasılda, tuğ erkânı kısa bir şekilde anlatılmıştır. Buna göre önce ihtiyar tuğu eline alarak kapının yanına gider ve tuğun zahiri, batını, şeriatı, tarikatı, marifeti ve hakikati olduğunu bildirerek bunları tek tek açıklar. Sonra ayet, dua ve gülbank okur. Ardından pîr kendisine çihâr alamet verilen dervişin elinden tutarak postun üzerine oturtur. Ardından gülbank, salavat okur. Tören sonunda mecliste bulunan abdallar, dervişler ayağa kalkarlar “Halifelik mezîd olsun” derler. (7a-8a)

3- Tırâşnâme'nin Hacı Bektaş Velî'ye Aidiyeti Meselesi

Çalışmamıza konu olan yazmanın başlığında, risalenin Hacı Bektaş Velî'ye aidiyeti açıkça ortaya konulmuştur. Bununla birlikte Bektaşilik üzerine yapılan çalışmaların hiçbirinde Hünkâr'a ait bu isimde bir esere rastlanmaması ve risalenin XVI. yüzyıl yazı dili özelliklerini taşıması, yazmanın Hacı Bektaş Velî'ye nispeti konusunda detaylı bir araştırmayı gerektirmektedir.

Biz burada, *Tırâşnâme'nin* Hacı Bektaş Velî'ye aidiyetini iki noktadan hareketle ele alacağız: 1- Metnin içeriğinden 2- İlmî verilerden.

1- Yukarıda belirttiğimiz üzere, yazmanın başlığında risalenin Hacı Bektaş Velî'ye aidiyeti net bir şekilde vurgulanmıştır. Bu durum, *Tırâşnâme'nin* Hünkâr'a aidiyetini ispatlayan unsurların başında gelmektedir. Eserin tuğ erkânının anlatıldığı fasılda, tuğu oluşturan bölümlerden her birinin, Hünkâr'ın *Makâlât'*ında¹ detaylı bir şekilde açıklanan şeriat, tarikat, marifet ve hakikatten oluşan dört kapı öğretisine benzetilmesi (7a-7b) de yazmanın Hacı Bektaş'a aidiyetini destekler mahiyettedir.

Bunun yanında metnin içeriğinden hareketle aşağıda açıklayacağımız şu hususlar, risalenin Hacı Bektaş Velî'ye aidiyeti konusunda şüphelere sebep olmaktadır: A- *Tırâşnâme'nin* dil özellikleri ve yazma içerisinde Balım Sultan ve Şah Kalender isimlerinin zikredilmesi. B- *Tırâşnâme'nin* içerik olarak *Balım Sultan Erkân-nâmesi* olarak da bilinen *Erkân-nâme-i Bektâşiyân ve Kavânin-i Yeniçeriyân*¹ ile olan benzerliği. C- *Tırâşnâme'nin* içerik olarak fütüvvetnâmelerle olan benzerliği. İncelememizin bu bölümünde, eserin Hünkâr'a aidiyetini ortaya koymak adına yukarıda belirttiğimiz hususları detaylı bir şekilde ele alacağız.

A- Daha önce de vurguladığımız üzere elimizdeki metin, dil özellikleri bakımından Klasik Osmanlıcaya Geçiş Dönemi olarak adlandırılan XVI. yüzyıl Osmanlıcasının karakteristik özelliklerini taşımaktadır. Ancak Hacı Bektaş Velî'ye nispet edilen bir eserin, Eski Anadolu Türkçesi olarak isimlendirilen ve Hünkâr'ın yaşadığı dönem olan XIII. yüzyıl yazı dili özelliklerine sahip olması

¹ Bkz. Koca, Şevki, *Bektaşilik ve Bektaşî Dergâhları*, İstanbul 2005, s. 21; Erdem, Cem, “Muhammet Ali Hilmi Dede Baba Erkân-Nâmesi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Ankara 2011, sy. 57, s. 248.

gerekirdi. Buna ek olarak risalenin dua bölümlerinde Balım Sultan (1516)¹ (3a, 7b) ve Şah Kalender (1528)² (7b) isimlerinin zikredilmesi eserin Hünkâr'a aidiyeti konusunda ciddi şüphelere sebep olmaktadır. Bu şüpheleri kesin olarak gidermek için –eğer varsa- risalenin Hacı Bektaş Velî'nin yaşadığı dönemin yazı dili özelliklerini taşıyan nüshalarının ortaya çıkartılması gerekmektedir. Ne yazık ki bu durum şu an itibarıyla muhaldir.

Bununla birlikte konuyla alakalı şu görüşler ileri sürülebilir:

a- İncelememize konu olan risale, XVI. veya XVII. yüzyıl başlarında yaşayan bir Bektaşî tarafından, Balım Sultan öncesi uygulanmakta olan ve Hacı Bektaş Velî tarafından uygulandığı sözlü olarak rivayet edilen erkânın yazıya geçirilmesiyle oluşturulmuştur. Bu durumda yazmanın başlığının *Tırâşnâme* konulmasının sebebi, eserin ilk bölümünde tıraş erkânın anlatılması ya da Mevlevilikteki tıraşnâme türü eserlerden etkilenme olabilir.

b- Elimizdeki risale, XVI. yüzyılda yaşamış olan bir Bektaşî tarafından, elinde bulunan ve Balım Sultan öncesi yazılmış *Tırâşnâme* isimli bir eserin asıl nüshasından, kendi döneminin dil özelliklerine uyarlanarak istinsah edilmiş halidir. Bu durumda kendisinden istinsah edilen asıl nüshanın Kaygusuz Abdal³ tarafından yazılan erkânâme olması muhtemeldir.

B- Risalenin içerik olarak *Balım Sultan Erkânâmesi* olarak da bilinen *Erkân-nâme-i Bektâşiyân ve Kavânin-i Yeniçeriyân*⁴ ile olan benzer yönlerinin bulunması ve XVI. yüzyıl dil özelliklerini taşıması, ilk etapta *Tırâşnâme*'nin *Balım Sultan Erkânâmesi*'nin kopyası olduğu yönünde bir çağrışım uyandırmaktadır. II. Mahmut tarafından Bektaşî dergâhlarının kapatıldığı 1826 yılına kadar kesintisiz uygulanan bu erkânâmeden günümüze sadece dört nüsha⁵ ulaşmıştır.⁶ Ne yazık ki bu nüshaları elde edemediğimiz için *Tırâşnâme* ile

¹ Balım Sultan'ın doğum tarihi hakkında araştırmacılar arasında ciddi ihtilaflar olsa da onun II. Bayezid tarafından 1501 tarihinde, Seyyid Ali Sultan Dergâhu Postnişinliğinden, Hacı Bektaş'taki Pir-Evi'ne makam-ı irşatla görevlendirildiği ve 1516 yılında vefat ettiği hususlarında büyük oranda ittifak vardır. Bkz. Said, Baha, "Bektaşiler III", *Türk Yurdu*, c. V, nr. 28, Nisan 1927, s. 314; Oytan, M. Tevfik, *Bektaşiliğin İçyüzü*, İstanbul trz., c. II, s. 27-31; Ergun, Sadeddin Nüzhet, *Bektaşî Edebiyatı Antolojisi-Bektaşî Şairleri ve Nefesleri*, İstanbul trz., s.131; Ocak, Ahmet Yaşar, "Balım Sultan", *DİA*, İstanbul 1992, V/17-18; Noyan, Bedri, *Bütün Yönleriyle Bektâşilik ve Alevilik*, Haz. Şakir Keçeli, Ankara 2010, VIII/299-315; Birge, John Kingsley, *Bektaşilik Tarihi*, çev. Reha Çamuroğlu, İstanbul 1991, s. 64-67.

² Kalender Çelebi ve isyanı hakkında detaylı bilgi için bkz. Peçevi İbrahim, *Tarih-i Peçevî*, İstanbul 1283, I/120-122; Fırlah, Ethem Rûhi, *Türkiye'de Alevilik Bektâşilik*, İstanbul 1996, s. 205; Özmen, İsmail, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, Ankara 1998, II/23-26.

³ Bkz. Çamuroğlu, Reha, *Yeniçerilerin Bektaşiliği ve Vaka-i Şerriye*, İstanbul 1994, s.45; Temren, Belkis, *Bektaşiliğin Eğitsel ve Kültürel Boyutu*, Ankara 1994, s. 91.

⁴ Bkz. Koca, a.g.e., s. 21; Erdem, a.g.m., s. 248.

⁵ Şevki Koca bu erkânâmenin bir nüshasının kendisinde, diğer bir nüshasının ise Vatikan Kütüphanesinde MS4105 no ile kayıtlı olduğunu duyduğunu söyler. Bkz. Koca, a.g.e., s. 21.

⁶ Bkz. Temren, a.g.e., s.93. 1826 yılında, II. Mahmut tarafından Hacı Bektaş'taki Hacı Bektaş-ı Velî Dergâhu dışında kalan Bektaşî tekkelerinin kapatılmasından sonra Âsitane (Hacı Bektaş Velî Dergâhu) şeyhi Mehmed Hamdullah Efendi (1767-1836) sürgün edilerek yerine Nakşî şeyhlerinden Kayserili Şeyh Mehmed Said Efendi tayin edilmiştir. (Bkz. Alkan, Mustafa, "Hacı Bektaş-ı Velî Tekkesine Nakşibendî Bir Şeyhin Tayini: Merkezi Bir Dayatma Ve Sosyal Tepki", *Türk Kültürü ve*

karşılaştırma yapamadık. Bununla birlikte içerikten hareketle elimizdeki yazma ile *Balım Sultan Erkännâmesi* arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymamız mümkündür.

Erkân-nâme-i Bektâşiyân ve Kavânin-i Yeniçeriyân, isminden de anlaşıldığı üzere yeniçeri teşkilat esaslarının ve Bektaşî kanunlarının iç içe bulunduğu bir erkännâmedir.¹ Hâlbuki elimizdeki yazma, Bektaşî hilafet erkânını anlatmaktadır. Bu yönüyle *Tırâşnâme*'nin, tam bir *Balım Sultan Erkännâmesi* olmadığı aşikârdır. Bununla birlikte incelememize konu olan risalenin, *Balım Sultan Erkännâmesi*'nin sadece hilafet erkânının anlatıldığı bölümü içeren bir metin olduğu düşünülebilir. Nitekim karşılaştırma yaptığımız ve *Balım Sultan Erkännâmesini* esas alan diğer Bektaşî erkännâmeleriyle *Tırâşnâme*'nin içeriği, detaya ait farklılıklar hariç temelde aynıdır. Ancak şu noktalardan hareketle *Tırâşnâme*'nin, *Balım Sultan Erkännâmesi*'nin bir bölümü olmadığını da söyleyebiliriz:

a- Daha önce de belirttiğimiz üzere elimizdeki yazma XVI. yüzyıl yazı dili özelliklerini taşımaktadır. Bu yüzyıl, Balım Sultan'ın Alevi/Bektaşîliğe ait erkânları derleyerek dergahta bir düzen içerisinde yaşama geçirilmesini sağladığı, tarikatı yapısal olarak kurallara bağladığı, tarikatı disipline ederek tekkelerde daha yetkinleştirilmiş bir ritüel ve örgütlenme başlattığı ve Bektaşî erkännâmesine son biçimini verdiği² döneme yakın bir zaman dilimidir. Bu noktadan hareketle, *Tırâşnâme* eğer bir *Balım Sultan Erkännâmesi* olsaydı, tarikatın yeniden yapılanma sürecinde sıkı disiplinin uygulandığı bir döneme yakın bir zaman dilimi içerisinde kaleme alınan eserin başlığının da Balım Sultan tarafından hazırlanan erkännâme ile aynı olması ya da başlığın ona nispet edilmesi gerekirdi. Ancak eser Hacı Bektâş Velî'ye nispet edilmiştir.

b- Balım Sultan'ın Bektâşî erkânına getirmiş olduğu palheng taşı (teslim taşı)³, şerbet/şarap⁴ gibi yeniliklerin elimizdeki metinlerde bulunmaması.⁵

c- Balım Sultan ve sonrasında yazılan erkännâmelerde *Tırâşnâme* başlıklı bölümlerin bulunmaması. *Balım Sultan Erkännâmesi*'ni esas alan diğer Bektaşî erkännâmelerinde ve bu konuda yazılmış olan eserlerde, hilafet erkânının

Hacı Bektâş Velî Araştırma Dergisi, Ankara 2011, sy. 57, s.216.) Şeyh Mehmed Said Efendi, yeniçeri teşkilat esasları ve Bektaşî kanunlarının iç içe olduğu *Balım Sultan Erkännâmesi*'ne, Nakşibendilikten alınma bazı kaideler eklemiştir. Bektaşîler 1826'dan 1896 yılına kadar zaman zaman gizli bir şekilde bu erkännâmeye uygun olarak ayinlerine devam etmişlerdir. Mehemet Ali Hilmi Dede Baba (1842-1907) gerek *Balım Sultan Erkännâmesine* yapılan eklentilerden ve gerekse bu erkännâme içerisinde yer alan Bektaşî kanunlarının tarikata verdiği zararlardan rahatsızlık duyarak içinde yaşadığı dönemin şartlarına uygun şekilde Kazlı Çeşme dergâhında, H. 1312 yılında, Osmanlı saray mabeyninde görevli Derviş Mehmet Sıtkı İstanbulî'ye yeni bir erkännâme hazırlatır (Bkz. Koca, a.g.e., s. 21). Günümüzde Bektaşî dergâhlarında kullanılan erkännâme M. Ali Hilmi Dede Baba'nun hazırlattığı bu erkännâmedir.

¹ Bkz. Koca, a.g.e., s. 21.

² Bkz. Öz, Baki, *Bektaşîlik Nedir? (Bektaşîlik Tarihi)*, İstanbul 1997, s. 224-225.

³ Bkz. Said, a.g.m., s. 316.

⁴ Bkz. Öz, a.g.e., s. 226.

⁵ Bu hususlar daha detaylı bir şekilde "Tırâşnâme'nin Diğer Erkännâmelerle Mukayesesi" başlığı altında incelenmiştir.

anlatıldığı bölümler "Erkân-ı Hilâfet"¹, "Der Beyân-ı Usulü Hilâfet"² gibi farklı başlıklar taşımaktadır.

d- *Tırâşnâme*'de kullanılan "mefred" gibi bazı terimlerin diğer Bektaşî erkânâmelerinde bulunmaması.

e- Diğer erkânâmelerin dua bölümlerinde, Hacı Bektaş Velî ismi sıkça geçmesine rağmen *Tırâşnâme*'de -başlık hariç- zikredilmemesi.

f- *Tırâşnâme* ile diğer erkânâmeler arasındaki benzerliklerin sebebini ise Noyan'ın şu sözlerinde bulabiliriz: "Şu anda uygulanan erkân, kural ve yöntemlerin, on beşinci yüzyılda Pîr-i Sâni Balım Sultân tarafından konulduğu söylenir. Şüphesiz bu kurallar, Hacı Bektaş Velî hazretlerinin amacına uygun olarak saptanmıştır."³

Yukarıdaki açıklamalardan hareketle *Tırâşnâme*'nin, *Balım Sultan Erkânâme*'si ya da onun hilafet erkânına dair anlatımlarını ele alan bir risale olmadığını söyleyebiliriz.

C- İçeriğinden hareketle *Tırâşnâme*'nin bir Bektaşî fütüvvetnâmesi olduğu düşünülebilir. Elimizdeki metnin üslup ve konu olarak başlı başına bir fütüvvetnâme özelliği taşımadığı aşîkârdır. Zira fütüvvetnâmelerde fütüvvetin tarifi, kökeni, şartları, kısımları, dereceleri, fütüvvet kabul edilen ve edilmeyen kimselerin özellikleri, adab, fütüvvet teşkilatlarında kullanılan terimlerin anlamları vb. konular ele alınmaktadır. Fütüvvet erbabının kendi içerisinde uyguladığı erkânlar ve bu erkânlarda kullanılan sembollerin ifade ettikleri anlamlar da Hz. Âdem'den başlamak üzere detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. *Tırâşnâme*'de yalnızca erkânın nasıl uygulanacağını anlatılması, onun başlı başına bir fütüvvetnâme olmadığına işaret etmektedir.

Bununla birlikte *Tırâşnâme*'nin, fütüvvetnâmelerde erkâna dair yer alan açıklamaların kısa bir özeti olduğu şeklinde bir düşünce ileri sürülebilir. Bu düşüncenin gerçekliğini ortaya koymak adına, fütüvvetnâmelerde erkâna dair yer alan anlatımlarla *Tırâşnâme*'nin içeriğinin karşılaştırılmasının faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Arapça ve Farsça yazılan fütüvvetnâmelerde zikredilen erkâna ait malumatlar başlık halinde şunlardır: tuz-su geleneği⁴, şedd/kuşak bağlama⁵, şerbet/su dağıtma⁶, şalvar giydirme⁷. Görüldüğü üzere Arapça ve Farsça yazılan fütüvvetnâmelerle incelememize konu olan eserde yer alan erkânlar kuşak bağlama, su dağıtma ritüelleri dışında herhangi bir benzerlik bulunmamaktadır. Bu iki ritüel de gerek içerik ve gerekse başlık olarak *Tırâşnâme*'dekinden farklıdır.

¹ Bkz. Bkz. Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik*, VIII/40, 334-336.

² Bkz. Gümüšoğlu, Dursun-Yıldırım, Rıza, *Bektaşî Erkânâmeleri*, İstanbul 2006, s. 69.

³ Bkz. Bkz. Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik*, VIII/15.

⁴ Bkz. Gölpınarlı, Abdülbâki, "İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul 1949-1950, c. 11, no. 1-4, s. 223, 231-232, 248, 328-329.

⁵ Bkz. Gölpınarlı, "İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları", s. 223-224, 233, 328-329.

⁶ Bkz. Gölpınarlı, "İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları", s. 225, 233, 249.

⁷ Bkz. Gölpınarlı, "İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları", s. 233, 250, 333-335.

Fütüvvet teşkilatı Anadolu topraklarında geliştikçe Farsça ve Arapça kaleme alınan fütüvvetnâmeler zaman içerisinde Türkçe olarak telif edilmeye başlanmıştır.¹ Türkçe yazılan ilk fütüvvetnâme ise *Burgâzi Fütüvvetnâmesi*'dir.² XIII. yüzyılda kaleme alınan *Burgâzi Fütüvvetnâmesi*, Arapça ve Farsça fütüvvetnamelerden derlenerek yazılmıştır.³ Eserde, fütüvvet yoluna girecek kimseye uygulanacak olan erkânların anlatıldığı bölüm ana başlıklar halinde şu şekilde sıralanmaktadır: Hutbe okunması, tıraş erkânı, kuşak kuşanma.⁴ Eserde erkâna dair anlatımlarda, yalnızca ritüellerin kökenleri özetlenmiş, detaya girilmemiştir. *Tırâşnâme*'de ise erkânlar, kökenlerine inilmeden, yalın bir şekilde ortaya konulmuştur.

Burgâzi Fütüvvetnâmesi'nden faydalanılarak, Türkçe yazılmış ikinci fütüvvetnâme *Seyyid Hüseyin Fütüvvetnâmesi*'dir.⁵ Fatih Sultan Mehmet (1451-1481) döneminde yazılan bu eserle *Tırâşnâme* arasında ilk etapta dikkat çeken husus, kullanılan terimlerin ifade ettiği anlamlardaki farklılıklardır. Fütüvvetnâmede halifenin, Şeyhü'l-Meşâyih ve Şeyh'den sonra üçüncü mertebede yer aldığı ve seccade sahibi olmadığı bildirilir.⁶ Oysa *Tırâşnâme*'de halife, seccâde sahibidir ve şeyhten sonra ikinci mertebede yer alır. *Seyyid Hüseyin Fütüvvetnâmesi*'nde erkâna dair yer alan anlatımda yalnızca tuzlu su, biat, telkin, şedd bağlama, helva pişirilmesi ve dağıtılması ritüelleri anlatılmaktadır. *Tırâşnâme*'de yer alan diğer ritüeller bu eserde bulunmamaktadır. Yine *Tırâşnâme*'de dört kapı öğretisi (şeriat, tarikat, marifet, hakikat) yer alırken, fütüvvetnâmede marifetten bahsedilmemektedir. Bu farklılıklara karşılık *Tırâşnâme*'de eksik ve yanlış bir şekilde yazılan "İ emrullâhî's-şeffetü ala'd-dünya müsâmecetün ve'l-ahirati şefâatün" cümlesi bu fütüvvetnâmede hadis olarak rivayet edilmektedir.⁷

Türkçe yazılmış olan üçüncü fütüvvetnâme Radavî'nin *Fütüvvetnâme-i Kebir* ismiyle de bilinen *Miftâhu'd-Dekâik fi Beyâni'l-Fütüvve ve'l-Hakâik* isimli eseridir. Eserin ilk nüshasının 1524'te yazıldığı tahmin edilmektedir. Fütüvvetnâmenin mukaddimesinde "fütüvvetdârlar arasında söylenen ve işlenen erkân kaleme alınmıştır" denilmektedir.⁸ Cümleden de anlaşıldığı üzere eser, erkâna dair en zengin materyale sahiptir. Eserde ehl-i tarikatın sülûku anlatılırken şöyle denilmektedir: "Mürîd olanların başını tıraş ederler ve tevbe istiğfar ederler. Bundan sonra ahd edip ahd ayetini okusunlar ve sonrasında tâci

¹ Bkz. *Fütüvvetnâme-i Tarikat*, haz. Osman Aydın, Ankara 2011, s. 21.

² Bkz. Çağatay, Neşet, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara 1997, s. 37.

³ Bkz. Gölpinarlı, "İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları", s. 113.

⁴ Bkz. Gölpinarlı, Abdülbâki, "Burgâzi ve <<Fütüvvet-nâme>>si", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul 1953-1954, c. 15, no. 1-4, s. 145-147.

⁵ Bkz. *Fütüvvetnâme-i Tarikat*, s. 21.

⁶ Bkz. Gölpinarlı, Abdülbâki, "Şeyh Seyyid Gaybî Oğlu Şeyh Seyyid Hüseyin'in <<Fütüvvet-Nâmes>>si", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, c. 17, No: 1-4, s. 39-40.

⁷ Bkz. Gölpinarlı, "Şeyh Seyyid Gaybî Oğlu Şeyh Seyyid Hüseyin'in <<Fütüvvet-Nâmes>>si", s. 40-43, 94-97.

⁸ Bkz. Sarıkaya, M. Saffet, *XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnamelere Göre Dinî İnanç Motifleri*, Ankara 2002, s. 9.

ve hırkayı giydirdinler ve tarikat kardeşinin elini tutsunlar. Sonrasında şeddi beline bağlasınlar ve kendisine tuğ ve alem versinler. Daha sonra seccadenin üzerine oturtsunlar ve helvayı şart üzere pişirip meydana getürsünler ve muhabbet lokmasını birbirine sunsunlar.”¹ Görüldüğü üzere *Fütüvvetnâme-i Kebir*, içerdiği erkân yönünden *Tırâşnâme*’deki anlatımlara çok yakındır. Ancak bu erkânların uygulamasında, verilen öğütlerde ve okunan dualarda pek çok farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin, erkânların uygulanmasına başlanmadan önce ihtiyarlara hediyeler sunulması, kuşak bağlama ritüelinde şeddin bükülmesi, helva pişirilmesi ve dağıtılması² vb. hususlar *Tırâşnâme*’de yoktur.

İncelememize konu olan risale ile büyük oranda benzerlik arz eden diğer eser, bir Bektaşî fütüvvetnâmesi olan³ *Fütüvvetname-i Caêfer Sâdik*’tır. İçeriğinden XVI. asırdan sonra yazıldığı anlaşılan bu eserde traş, tâc, hırka, gömlek, kuşak bağlama, biat, seccade ve helva ritüelleri ile ilgili anlatımlar yer almaktadır. Yazmada yer alan açıklamalarda, özellikle Cebrâil (as)’ın, Hz. Muhammed’i traş etmesi⁴, Peygamberimizin (sav) Hz. Ali’ye kuşak bağlaması⁵ ile ilgili bölümler adeta *Tırâşnâme*’deki bilgilerin hikâyemsi bir üslupla anlatımıdır. Aslında bu benzerlik, *Fütüvvetname-i Caêfer Sâdik*’ın bir Bektaşî Fütüvvetnâmesi olduğu göz önünde bulundurulduğunda normal olarak karşılanmalıdır. Bununla birlikte iki eserde yer alan anlatımlarda erkânların uygulanışındaki sıralamada, okunan dua ve ayetlerde farklılıklar bulunmaktadır. Yine fütüvvetnâmede yer alan gömlek giydirme ve helva pişirme ritüelleri *Tırâşnâme*’de, *Tırâşnâme*’de yer alan sünnet kontrolü, saka gezdirmeye, isim verme, sofraya, çerağ, tuğ gibi ritüeller *Fütüvvetname-i Caêfer Sâdik*’ta yoktur. *Fütüvvetname-i Caêfer Sâdik*’ın içerisinde bulunduğu mecmuanın ikinci risalesi olan *Fakrânâme-i Ca’fer Sâdik*’ta ise traş, tâc, hırka ve biat ritüellerinde okunan ayet ve dualar kısaca zikredilmiştir. Aynı konuda *Tırâşnâme*’de yer alan anlatımlarda, ayetlerin okunduğu yerlerde ve dualarda farklılıklar vardır.⁶

Yukarıda yaptığımız karşılaştırmalarda görüldüğü üzere *Seyyid Hüseyin Fütüvvetnâmesi*, *Fütüvvetnâme-i Kebir* ve *Fütüvvetname-i Ca’fer Sâdik*’ta erkâna dair yer alan anlatımlar, incelediğimiz metinde yer alan erkânlarla büyük oranda benzerlik göstermektedir.⁷ Bu durumun, tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkan Bektaşîlik/Alevilik ile Ahilik arasında tedahüle varan sıkı ilişkiden kaynaklandığını düşünüyoruz.⁸ Bununla birlikte *Tırâşnâme*’de yer alan bazı

¹ *Fütüvvetnâme-i Tarikat*, s. 91-92.

² Bkz. Sarıkaya, XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu’da Fütüvvetnamelere Göre Dinî İnanç Motifleri, s. 181-205.

³ Bkz. *Fütüvvetname-i Ca’fer Sâdik*, *İnceleme -Metin*, haz. Saffet Sarıkaya, İstanbul 2008, s. 43.

⁴ Bkz. *Fütüvvetname-i Ca’fer Sâdik*, s. 52-54.

⁵ Bkz. *Fütüvvetname-i Ca’fer Sâdik*, s. 59.

⁶ Bkz. *Fütüvvetname-i Ca’fer Sâdik*, s. 79-83.

⁷ Fütüvvet kurumu ve Bektaşîlik arasındaki âyin ve erkân benzerlikleri hakkında detaylı ilgi için bkz. Teber, Ömer Faruk, *Bektâşî Erkânânâmelerinde Mezhebî Unsurlar*, Ankara 2008, s. 41-42.

⁸ Gölpınarlı, *Seyyid Hüseyin Fütüvvetnâmesi*’nin ve onu esas alarak daha sonraları yazılan diğer Türkçe fütüvvetnâmelerin, Erdebil sufilerinin ve Alevi/Bektaşîlerin tesiri altında kaldığını ileri sürer

erkânların fütüvvetnâmelerde; fütüvvetnâmelerde yer alan bazı erkânların *Tırâşnâme'*de bulunmaması ve elimizdeki eserin üslup olarak fütüvvetnâmelere oldukça farklı olması gibi ayırıcı özelliklerden hareketle *Tırâşnâme'*nin bir fütüvvetnâme olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

2- *Tırâşnâme'*nin Hacı Bektaş Velî'ye aidiyeti hususunu açıklığa kavuşturmak için ilmi verilerden hareketle şu soruların cevaplandırılması gerekmektedir: Hacı Bektaş Velî zamanında uygulanan bir erkân var mıydı? Eğer varsa erkânların uygulanış şekilleri nasıldı? Bu erkânların Balım Sultan dönemine kadar olan süreç içerisindeki aktarımı ve gelişimi nasıl olmuştu?

Konuya başlamadan önce belirtmemiz gerekir ki Hacı Bektaş Velî'ye ait *Makâlât, Şerh-i Besmele, Fatiha Tefsiri* gibi eserlerde erkâna dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu konuda az da olsa bilgi veren yegâne kaynak *Vilâyetnâme'*dir.¹ *Vilâyetnâme'*yi incelediğimiz zaman, Hacı Bektaş Velî'nin, dervişlerinden biat alıp², onları tıraş ettirdiği ve tekbirleyerek başlarına tâc, hırka giydirdiği,³ halifelerine ise çihâr alamet de denilen sofrâ, çerağ, alem ve seccade verdiği⁴ dair pek çok örneğe rastlamak mümkündür.

Noyan, *Vilâyetnâme'*de erkâna dair yer bu alan açıklamalardan hareketle, Hacı Bektaş Velî zamanında, sonradan ortaya çıkan ve uygulanan tarzda bir erkân olmadığını, Hünkâr'ın kendisine bağlanmak isteyenlerin saçlarını tıraş ettirdiğini, önünde diz çöktürüp başlarına keçe külâh giydirdiğini ve onlara bir de telkin yaptığını; halifelik verdiği kişilere ise çırak, sofrâ, alem ve post verdiğini söyler.⁵

Gölpınarlı ise bu konuda şu tespitte bulunur:

"Hacı Bektaş'a atfedilen bir şiirde,

Pâ-burehne kazak abdâl ü fenâ fahr-i mezîd/Fakr ile fahr identün daim
ola fahri mezîd/Çhâr-darb ile bakaa milkinge sultan geçinür/Genc-i tecride
miyan-bend ile palheng kilîd.

1038'den 1060'a kadar (1628-29-1650) Hacı Bektaş tekkesinde Dedeçalılıkta bulunan Halil Vahdetî Baba'nın tecriinde,

(Bkz. Bkz. Gölpınarlı, "İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları", s. 113). Çağatay ise *Burgâzi Fütüvvetnâmesi* ile Radavî'nin *Fütüvvetnâme-i Kebir'i* arasında yaptığı karşılaştırmalar neticesinde tarihsel süreç içerisinde fütüvvetnâmelere Alevi-Bektaşî erkân ve törenlerinin sokulduğu kanaatinde (Bkz. Çağatay, *a.g.e.*, s. 41). Noyan, Sarıkaya ve Köksal ise Bektaşî erkânlarının başlangıçta Ahiliğin etkisi altında kaldığını görüşünde birleşmektedir (Bkz. Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevîlik*, VIII/39; Sarıkaya, *XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnâmelere Göre Dini İnanç Motifleri*, s.137; Köksal, M. Fatih, "Ayin, Erkân ve Adap Benzerlikleri Açısından Ahilik-Bektaşîlik Münasebeti", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Ankara 2010, sy. 55, ss. 63 vd.). Köprülü ise Bektaşîlik/Kızılbaşlık ile Ahilik arasındaki ayin ve erkân benzerliğinden hareketle Ahilerin XIV. asır sonlarında Bektaşî adını alarak silsilelerini Hacı Bektaş'a isnat ettiklerini belirtir (Bkz. Köprülü, Fuat, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1976, s. 215).

¹ Bkz. Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevîlik*, VIII/37.

² Bkz. Duran, *Velâyetnâme*, Ankara 2007, s. 425.

³ Bkz. Gölpınarlı, *Vilâyet-Nâme*, s. 8, 23, 53, 54, 56, 61, 78.

⁴ Bkz. Duran, *Velâyetnâme*, s. 54, 365, 413, 557.

⁵ Bkz. Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevîlik*, VIII/15, 37.

Çhâr-darb ile anındur elif ü tyğ u trâş / Ser ü rîş ile bürüt oldu dilâ hem dahı kaş

dendiğine göre (bizdeki bir cönk. Halil Vahdeti'nin tecrîf pek meşhurdur. Birçok Vilâyet-Nâme nüshalarının sonunda vardır) ihtimal Hacı Bektaş da kendisine intisap edenleri çhâr-darb ettirmede, yani saçlarını, kaşlarını, bıyıklarını, sakallarını ustura ile tıraş ettirmedeydi. Tıraştan sonra müridin başında ne varsa ve nerede olursa olsun orada başındakini çıkarıp tekrar giydirerek mezîdliyor, yani tekbir ediyor. Bütün tören bundan ibaret. Halifelik verdiği kimselereyse sofrâ, çerağ, alem ve seccade veriyor. Nasip verme töreninin herhangi bir özelliğine, mücerredliğine hiç rastlamıyoruz. Şu halde Bektaşilik erkânı, tam olarak henüz kurulmamıştır. Hacı Bektaş'ı serçeşme tanıyan bir zümre var; fakat o zümrenin diğer Batnî zümrelerden tam bir ayrılığı yok."¹

Yukarıda da görüldüğü üzere her iki araştırmacı da *Vilâyetnâme*'deki bilgilerden hareketle, bu günkü gibi olmasa da Hacı Bektâş Velî'nin mürid ve dervişlerine uyguladığı bir erkânın mevcudiyetini kabul etmektedirler. Bununla birlikte *Vilâyetnâme*'de bu erkânların hangi usullere göre tatbik edildiği hakkında herhangi bir bilgi verilememekte, yalnızca erkânların isimleri zikredilmektedir.

Vilâyetnâme'de erkânla ilgili yer alan bilgilerin ne şekilde uygulandığı meselesi ise, esasen Hacı Bektaş'ın bir başka tarikatın mensubu mu yoksa Bektaşiliğin adab ve erkânıyla kurucusu ve pîri mi olduğu meselesiyle yakından ilgilidir. Bu konudaki ağırlıklı görüş ise Hacı Bektâş Velî'nin tarikatın kurucusu değil yalnızca pîri olduğu yönündedir. Şemseddin Samî², Fuat Köprülü³, Ocak⁴, Gümüşoğlu ve Yıldırım⁵ bu görüştedirler.

¹ Bkz. Gölpınarlı, Abdülbâki, *Vilâyet-Nâme-Menâkıb-ı Hüknâr Hacı Bektâş-ı Velî*, İstanbul 1958, s.XXIV-XXV.

² Şemseddin Samî, Hacı Bektaş Velî'nin Bektaşî tarikatı tarafından pîr olarak kabul edilmesine rağmen Bektaşî ayinlerinin Balım Sultan tarafından tesis edildiğini dolayısıyla Hacı Bektaş'ın tarikatın yalnızca pîri bildirir (Bkz. Samî, Şemseddin, *Kâmûsu'l-A'lâm*, İstanbul 1316, II/1332, 1219).

³ Köprülü ise Jakob ve Şemseddin Samî'nin Bektaşî tarikatının Balım Sultan tarafından kurulduğu ve ayin ve adabının da onun tarafından tesis edildiği yönündeki görüşlerinin yeni ortaya çıkan bazı belgelerle geçerliliğini yitirdiğini bildirir. Yazar, Muhyiddin (1475-1476) isimli bir Bektaşî şairinin yazdığı *Hızırnâme*; Davud Fakih (1497-1498) tarafından yazılan *Risale-i Kudsiyye* gibi eserlerde yer alan bilgilerden hareketle Bektaşiliğin, XV. asırda yani tarikatın ikinci kurucusu sayılan Balım Sultan'dan evvel bütün ayin ve erkânı ile teşekkül etmiş olduğunun tarihi bir vakia olarak kabul edilebileceğini vurgular (Bkz. Köprülü, *a.g.e.*, s. 111-112; Köprülü, Fuat, "Bektâş", *İslâm Ansiklopedisi (MEB)*, İstanbul 1979, II/461).

⁴ Ocak, Bektaşiliğin XVI. yüzyılda "Bektaşilik" adında, Kalenderiliğin kolu olan bir tarikat şeklinde ortaya çıktığını; XVII. yüzyılda Kalenderi zümrelerin Bektaşî hüviyetini kazandığını ve nihayet XVIII. yüzyılda ise bütün kalenderi zümrelerin Bektaşiliğin şemsiyesi altına girdiğini savunur. Bkz. Ocak, Ahmet Yaşar, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Süfilik: Kalenderîler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*, Ankara 1992, s. 214-215.

⁵ Gümüşoğlu ve Yıldırım, hiçbir velinin kendi adına tarikat kurmadığını dolayısıyla Hacı Bektaş Velî'nin de Bektaşilik adı altında bir tarikat kurmadığını; daha sonraları onun öğretileri esas alınarak adına izafeten bir tarikat teşekkül ettiğini ileri sürer. (Bkz. Gümüşoğlu -Yıldırım, *a.g.e.*, s. 32)

Eğer Hacı Bektaş bir tarikat kurmadıysa, hangi tarikata mensuptu? Bu hususta ise iki temel görüş bulunmaktadır: Bunlardan birincisi, Hacı Bektaş'ın Yesevi müridlerinden biri olduğudur. Coşan, Ahmed Yesevî'nin *Fakr-Nâme* isimli eseriyle Hacı Bektaş Velî'nin *Makâlât*'ı arasındaki kesin benzerliklerden hareketle Hacı Bektaş'ın Ahmed Yesevi tarikatına mensubiyetinin âşikâr olduğunu vurgulamaktadır.¹ Coşan'ın bu tespitini, *Vilâyetnâme*'de Ahmet Yesevî'nin, Hacı Bektaş'ı bizzat kendisinin tıraş ettiği, ona emanetleri (sofra, çerağ, alem ve seccade) ve icazetini vererek Anadolu'ya gönderdiği² şeklindeki anlatımlar doğrular niteliktedir. Köprülü ise Hacı Bektaş'ın Yesevî müridlerinden olduğuyla ilgili *Vilâyetnâme*'de bulunan rivayetin, Osmanlı'nın teşekkülünden önce Anadolu'ya birçok Yesevi dervişinin gelmesi sebebiyle onun da bunlardan sayıldığı tarzında yorumlanabileceğini bildirir.³ Ocak, *Vilâyetnâme*'de Hünkâr'ın "çırçiplak bir abdal"⁴ şeklinde tasvir edilmesi; Hacı Bektaş'ın çihar darb olması ve bunu bir erkân olarak müridlerine uygulaması⁵; Hacı Bektaş'ın diğer bütün Kalenderi zümreleri tarafından pîr olarak kabul edilen Seyyid Battal Zaviyesi ile olan ilişkisini ortaya koyan anlatımlar⁶; Hacı Bektaş'ın Kutbu'd-Din Haydar'la münasebetinin anlatıldığı bölümlerden⁷ hareketle onun önce "Haydarî Kalenderîsi" olduğunu⁸, Baba İlyas'a intisap ettikten sonra ise Vefai olduğunu ileri sürer.⁹ Gölpınarlı da, Bektaşiliğin aslının Babailik olduğunu kabul eder.¹⁰

Yukarıda naklettiğimiz görüşlerin ortak noktası, Hacı Bektaş Velî'nin bir tarikata mensubiyetinin bulunduğu hususudur. O halde bir tarikata mensup olan bir sâffın, kendi bağlılarına uyguladığı erkânın da mensubu olduğu tarikatın usulüne göre olması gerekmektedir. Yukarıda ileri sürülen görüşlerden hareketle Hünkâr'ın, erkânların uygulanması hususunda ya Yesevî ya da Kalenderiliğin usulünü takip ettiğini söyleyebiliriz.

Bu noktada önemli gördüğümüz şu hususun dikkate alınması gerektiği kanaatindeyiz. Şimdiye kadar incelediğimiz, Hacı Bektaş Velî zamanında uygulanan bir erkânın mevcudiyeti, uygulanış şekilleri ve Hünkâr'ın mensubu bulunduğu tarikatla ilgili hususlarda, araştırmacılardan yaptığımız nakillerin temelini *Vilâyetnâme*'de yer alan bilgiler oluşturmaktadır. *Vilâyetnâme*, epik edebiyatımızda din tesiri altında meydana gelmiş eserlerden biridir. Bu tür eserlerde olduğu gibi *Vilâyetnâme*'de de olağan üstü olayların hikâyemsi tarzda ele alındığı, zaman ve mekân olarak birbiriyle irtibatları mümkün görülmeyen

¹ Bkz. Coşan, *a.g.e.*, s. XXXIV.

² Bkz. Gölpınarlı, *Vilâyet-Nâme*, s. 16.

³ Bkz. Köprülü, *a.g.e.*, s. 112.

⁴ Bkz. Gölpınarlı, *Vilâyet-Nâme*, s. 71.

⁵ Bkz. Gölpınarlı, *Vilâyet-Nâme*, s. 72.

⁶ Bkz. Gölpınarlı, *Vilâyet-Nâme*, s. 72.

⁷ Bkz. Gölpınarlı, *Vilâyet-Nâme*, s. 9-13.

⁸ Bkz. Ocak, *a.g.e.*, s. 206-207.

⁹ Bkz. Ocak, *a.g.e.*, s. 65.

¹⁰ Bkz. Gölpınarlı, "İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları", s. 66.

kişilerin bir araya getirildiği görülmektedir.¹ *Vilâyetnâme* türü eserlerde yer alan bilgilerin gerçekliğinin, tarihi belgelerle ortaya konulması gerekmektedir. Ancak Anadolu'da XIV. yüzyıldan önce yazılmış tarihi yapıtların az oluşu², bilgilerin gerçekliğinin ortaya konulmasını da zorlaştırmaktadır.

Gölpınarlı, *Vilâyetnâme*'nin Hacı Bektaş Veli'den, eserin yazıldığı tarihe (1481-1501)³ kadar olan zaman dilimi içerisinde dilden dile, şifahi olarak, nakledilen olayların kalemi güçlü bir kişi tarafından derlenip, yazıya geçirilmesiyle oluşturulduğunu vurgulamaktadır.⁴ Bu tespitten hareketle, eser içerisinde yer alan ve Hacı Bektaş'ın uyguladığı söylenen erkânların da bu tarihe kadar şifahi olarak gelen rivayetlerden oluşturulduğu sonucu ortaya çıkar. O halde, *Vilâyetnâme*'de başlıklar halinde zikredilen ve Hacı Bektaş'ın uyguladığı söylenen erkânların gerçekten Hünkâr tarafından uygulanması kadar onun ölümünden sonra teşekkül süreci geçiren tarikatın, etkileşime girdiği diğer bazı zümrelerden iktibas ettiği erkânları Hacı Bektaş Veli'ye atfederek meşrulaştırma çabasına girmesi de mümkündür.

Yukarıdaki analizin gerçekliğinin ortaya konulması adına, Hacı Bektaş Veli'nin vefatından tarikatın Pîr-i Sâni'si olarak kabul edilen Balım Sultan dönemine kadar olan süreç içerisinde tarikatın erkânlarının aktarımı ve gelişimi nasıl olmuştur? sorusunun cevabı önem kazanmaktadır.

Bektaşî erkânını tarif eden ve erkânâme⁵ olarak isimlendirilen risalelerin en eskisi XVI. yüzyılda yazılmıştır.⁶ Yine Hacı Bektaş döneminde uygulanan erkâna yer veren *Vilâyetnâme*'nin de 1481-1501 arasında yazıldığı bilinmektedir. Bu noktadan hareketle Bektaşî erkânlarıyla ilgili bilgi veren en eski yazılı belgenin XV. yüzyılda yazıya geçirildiği ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte Çamuroğlu, Turgut Koca'nın kendisine ilk erkânâmenin Kaygusuz Abdal tarafından kaleme alındığını, Balım Sultan'ın bu erkânâmeyi geliştirdiğini, dolayısıyla Bektaşîlik tarikatının ilk tüzük yazıcısının Kaygusuz Abdal olduğunu söylediğini nakleder.⁷ Bu görüşe paralel olarak Temren de Balım Sultan zamanında yazıya dökülmüş olan erkânâmenin içeriğinin Balım Sultan'dan önce de gerek sözlü ve gerekse yazılı olarak bulunduğunu; Seyit Ali Sultan'ın Balım Sultan öncesi erkânâmenin düzenlenmesinde büyük katkıları

¹ Bkz. Gölpınarlı, *Vilâyet-Nâme*, s. IV-V.

² Bkz. Çağatay, *a.g.e.*, s. 34.

³ Gölpınarlı, *Vilâyet-Nâme*'de Balım Sultan'dan hiç bahsedilmediğini, dolayısıyla *Vilâyet-Nâme*'nin Balım Sultan'ın doğumundan, hiç olmazsa posta geçişinden önce 1481 ile 1501 arasında yazıldığı kesin olarak söylenebileceğini bildirmektedir. Bkz. Gölpınarlı, *Vilâyet-Nâme*, s. XXV.

⁴ Bkz. Gölpınarlı, *Vilâyet-Nâme*, s. XXIV.

⁵ Erkânâme: Aynü'l-Cem'in nasıl yapılacağını, örneğin; çerağcının çerağı nasıl uyaracağını (yakacağını), rehberin rehberlik görevini nasıl yapacağını, nerede ne söyleyeceğini, aydınlatıcın neler söyleyeceğini vb. sırasıyla ve bütün ayrıntılarıyla anlatan, yani Bektaşîlik erkânını tanımlayan yapıtlara (nüshalara) erkânâme denir. Bkz. Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevîlik*, VIII/38.

⁶ Bkz. "Bektaşîlik", *Türk Ansiklopedisi*, Ankara 1952, VI/35; Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevîlik*, VIII/38.

⁷ Bkz. Çamuroğlu, *a.g.e.*, s.45.

bulduğunu söyler.¹ Ne yazık ki her iki yazar da bu görüşleriyle ilgili herhangi bir delil ortaya koymamaktadırlar.

Yukarıdaki bilgiler ışığında Bektaşî erkânlarının Balım Sultan dönemine kadar sözlü kültür ve uygulama şeklinde geldiğini söyleyebiliriz. Şifahi olarak nakledilen rivayetlere dış ve iç etkenler sebebiyle pek çok farklı unsurun girmesi muhtemeldir. Nitekim Hacı Bektaş Velî'nin vefatından Balım Sultan'ın tarikatın başına geçtiği ve Bektaşîliğin teşekkül süreci olarak isimlendirebileceğimiz zaman dilimi içerisinde, tarikatın etkileşime girdiği Kalenderi, Batıni, Ahi zümrelerden erkâna dair pek çok unsurun Bektaşîliğe girdiği kabul edilen bir gerçektir. O halde ilk erkânâmelerin ve *Vilâyetnâme*'nin, yazıldıkları dönemde uygulanmakta olan ve şifahi olarak Hünkâr'a atfedilen ancak onun tarafından uygulandığı net olarak bilinmeyen erkâna dair değişik unsurların bir araya getirilerek yazılmış olması kuvvetle muhtemeldir.

Tırâşnâme'de yer alan anlatımların *Vilâyetnâme*'de erkâna dair verilen başlıklarla birebir örtüşmesinden hareketle, elimizdeki yazmanın her ne kadar başlığında Hacı Bektaş Velî'ye aidiyeti vurgulansa da Balım Sultan öncesi uygulan ve şifahi olarak nakledilen rivayetlerin yazıya geçirilmesiyle oluşturulduğu görüşündeyiz.

Tırâşnâme'nin Hacı Bektaş'a aidiyeti meselesiyle ilgili olarak, metnin içeriğinden ve bilimsel verilerden hareketle vardığımız sonuçlar şunlardır:

1- Makalemize konu olan risale, Balım Sultan'ın Bektaşî erkânına getirdiği yenilikleri içermemesi, kullanılan terimlerdeki farklılıklar, başlığın Hacı Bektaş'a nispet edilmesi gibi hususiyetler bakımından *Balım Sultan Erkânâmesi* veyâ onun hilafet erkânının açıklandığı bölümünü içeren bir metin değildir.

2- *Tırâşnâme*'de yer alan anlatımlarla Türkçe yazılan fütüvvetnâmelerde erkâna dair verilen bilgiler arasında dikkat çekici bir benzerlik bulunmaktadır. Bu benzerliklerin sebebi, Hacı Bektaş Velî'den sonra ahilerle Bektaşîler arasında tedahüle varan bir yakınlaşmanın olmasıdır. Bütün bu benzerliklerine rağmen, elimizdeki metinde yer alan bazı uygulamaların fütüvvetnâmelerde bulunmaması, fütüvvet ehline özgü bazı erkânların da *Tırâşnâme*'de yer almaması, yine üslup açısından aşikâr olan farklılıklar incelediğimiz metnin bir fütüvvetnâme olmadığını ortaya koymaktadır.

3- *Tırâşnâme*'de yer alan anlatımlar, temel ritüeller bakımından *Vilâyetnâme*'de erkâna dair verilen bilgilerle örtüşmektedir. Ancak *Vilâyetnâme*'nin, eserin yazıldığı XV. asra kadar şifahi olarak nakledilen bilgilerin yazıya geçirilmesiyle oluştuğu yönündeki kabulden ve *Tırâşnâme*'nin *Balım Sultan Erkânâmesi* ile olan farklılıklarından hareketle, *Tırâşnâme*'nin -her ne kadar başlıkta açıkça Hünkâr'a nispet edilse de- Balım Sultan öncesinde uygulanan ve sözlü gelenek halinde Hacı Bektaş Velî'nin uyguladığı erkân olarak XVI. asra kadar gelmiş bulunan şifahi rivayetlerin yazıya geçirilmiş hali olduğunu söyleyebiliriz.

¹ Bkz. Temren, *a.g.e.*, s. 91.

4- *Tırâşnâme'nin Diğer Erkânnâmelerle Mukayesesi*

Araştırmamıza konu olan yazma, bilinen tek nüsha olma özelliğini taşımaktadır. Bu sebeple nüshalar arası karşılaştırma yapma imkânımız yoktur. Bununla birlikte elimizdeki yazmayı daha sonraki dönemlerde istinsah edilmiş olan ve Bektaşî hilafet erkânını anlatan eserlerle karşılaştırmamız mümkündür.

Bu eserlerden ilki *Tırâşnâme* ile aynı konuyu ele alan, 1895 yılında Derviş Muhammed b. Şeyh Hüseyin Efendi tarafından istinsah edilmiş olan ve Türk Dil Kurumu Kütüphanesinde A 327 kayıt numarası ile muhafaza edilen *Usûlü Hilafet* isimli yazmadır. Bu eser Dursun Gümüšoğlu ve Rıza Yıldırım tarafından *Bektaşî Erkânnâmesi* adıyla yayınlanmıştır. *Tırâşnâme* ile *Usûlü Hilafet* arasındaki farklılıkları şu şekilde sıralayabiliriz:

Erkânda yerine getirilen ritüellerdeki farklılıklar:

Usûlü Hilafet' te ritüellerin sıralaması şu şekildedir: 1-Rehber, tâlibin tığ-bendini mürşide teslim eder. 2- Rehber, tâlibin üzerinde bulunan tarikat giysilerini çıkarır, üzerine tığ ve sengi (ustura ve bileyi taşı) koyarak mürşide getirir. 3-Rehber, tâlibin boynuna tığ-bendi takar, ondan çekerek meydan kapısına getirir. 4- Mürşid, tâlibin kulağına telkinde bulunur. 5- Rehber, önce hutbe okur sonra tâlibin saçını, sakalını, bıyığını, kaşını tıraş eder. 6- Mürşid, halifelîğe talip olan kişinin başına tâcını takar. 7- Mürşid, halifeye hurka giydirir. 8- Mürşid, halifenin beline eliflâme bağlar. 9- Mürşid, tâlibden biat alır. 10- Rehber, tâlibi halifelik postuna oturtur. 11- Rehber, tâlibin önüne sofraya açar. 12- Rehber çerağı yakıp tâlibin önüne koyar. 13- Rehber, sancak ve tığ ü sengi tâlibin önüne koyar.

Tırâşnâme' de yerine getirilen ritüellerin sıralaması ise şu şekildedir: 1- Mefred tâlibe gusül abdesti aldırır. 2- Şeyh tâlibe telkinde bulunur. 3- Mefred tâlibin sünnetli olup olmadığını kontrol eder. 4- Mefred tâlibin başını, sakalının sağ tarafını, bıyığını ve kaşını tıraş eder. 5- Şeyh, tâlibden biat alır. 6- Mefred tarafından tâlibe tâc takılır, hurka giydirilir ve beline kuşak bağlanır. Bu bölümün detaylı açıklaması "Bu bâb miyanbestlik beyân eder" bab başlığı altında yapılmıştır (5a-6a). 7-Tâlib tarafından mecliste bulunanlara sekâ gezdirilir. 8- Cemaat tarafından tâlibe yeni bir isim verilir. 9-Çırak-sofra erkânı yerine getirilir. 10- Tuğ erkânı uygulanır. 11-Tâlib posta oturtulur.

İki eserin özetinde görüldüğü üzere erkânların sıralamalarında farklılıklar mevcuttur. *Tırâşnâme'* de yer alan tâlibe gusül abdesti aldırılması, mefred tarafından tâlibin sünnetinin kontrol edilmesi, sekâ gezdirilmesi, talibe isim bağışlanması gibi unsurlar *Usûlü Hilafet'* te yoktur. Diğer ritüellerin icrasındaki sıralama farklılıkları da mevcuttur.

Kullanılan Terimlerdeki Farklılıklar:

Usûlü Hilafet' te geçen mürşid, tercüman, halife, hutbe, âl-i abâ, eliflâme, ayn-i cem gibi tabirler *Tırâşnâme'* de bulunmamaktadır. Buna karşılık *Tırâşnâme'* de mürşid yerine pîr ve şeyh, telkin yerine pîr ü pend, ustura yerine tığ, halife yerine mefred, fasıla yerine hurka, sancak yerine tuğ tabirleri kullanılmıştır. Burada dikkate değer bir husus da *Usûlü Hilafet'* te Hacı Bektaş

ismi açıkça zikredilmesine rağmen *Tırâşnâme*'de başlık hariç metinde hiç kullanılmamasıdır. Son olarak *Usûlü Hilâfet*'te müşid, tâlibe öğüt verirken "mezhebin Caferî, gürûhun nâcî (olsun)" demektedir. Ancak *Tırâşnâme*'de Caferî mezhebiyle ilgili herhangi bir ifade bulunmamaktadır.

Tırâşnâme'de yer alan ritüelleri karşılaştırabileceğimiz diğer bir eser de Bedri Noyan Dedebaba tarafından yazılan *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik* isimli eserin sekizinci cildinde yer alan "Hilâfet Erkânı"¹ bölümüdür. Noyan kendi özel kütüphanesinde bulunan onlarca yazmaya dayandırarak hazırladığı eserde, halifelik erkânındaki uygulamaları şu başlıklar altında özetler: 1- Meydana Giriş ve Emanetlerin Dedebabaya Teslimi 2-Çerağların Uyarılması 3- Rehberin, Tâlibi Dedebabaya Götürmesi, Tevbe, Tıraş 4- Gömlek ve Hırka Giydirme 5- Kemer Kuşatma ve Palheng Bağlama 6- Tâc Giydirme 7-Çerağ Verme 8- Sofra Verilmesi 9-Post veya Seccade Verilmesi 10-Sancak (Alem) verilmesi 11- Biat 12- Müşidin Kapanış Gülbangı.²

İki eserde yer alan anlatımlar arasındaki farklılıkları şu başlıklar altında özetleyebiliriz:

1-Erkânda yerine getirilen ritüellerin sıralamasındaki farklılıklar: *Tırâşnâme*'de tâlibin tıraş edilmesinin ardından biat alınırken Noyan'ın eserinde sancak tesliminden sonra biat alınmaktadır. Yine Noyan'ın eserinde tevbe, tıraştan önce zikredilmiştir. *Tırâşnâme*'de ise önce tıraş erkânı yerine getirilir sonra tevbe ve biat alınır.

2- Noyan'ın eserinde belirtilen bazı ritüeller *Tırâşnâme*'de, *Tırâşnâme*'de belirtilen bazı ritüeller ise Noyan'ın eserinde bulunmamaktadır. Bunlar: Noyan, hırkadan önce tâlibe gömlek giydirilmesinden bahseder ki bu *Tırâşnâme*'de bulunmamaktadır. Yine Noyan'ın eserinde dedebabaya teslim edilen emanetler arasında palheng ve teslim taşı zikredilirken *Tırâşnâme*'de bunlar yoktur. Aynı şekilde Noyan'ın eserinde zikredilen müşidin kapanış gülbangı *Tırâşnâme*'de bulunmamaktadır. Buna karşılık *Tırâşnâme*'de zikredilen tâlibe gusül abdesti aldırılması, tâlibin sünnetli olup olmadığının kontrol edilmesi, tâlibin sekâ (duru su³) gezdirmesi, tâlibe yeni bir isim bahşedilmesi gibi hususlar Noyan'ın eserinde yoktur.

3- Ritüellerin detaylarındaki farklılıklar: Esasen her iki eserde yer alan ritüeller temelde aynıdır. Ancak Noyan'ın eserinde açıkladığı ritüellerin, *Tırâşnâme*'de yer alan erkânlara pek çok yeni uygulamaların eklenmesi ya da bazı uygulamaların zaman içerisinde çıkartılmasıyla oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Tıraş erkânı konusunda Noyan'ın konuyla ilgili yazmalardan yaptığı alıntılarda, Bektâşîlikteki tıraş ritüelinin farklı dönemlerde farklı uygulamalarla gerçekleştirildiği görülmektedir. Yazar, son uygulamanın tâlibin

¹ Bkz. Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik*, VIII/410-434.

² Bkz. Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik*, VIII/409-430.

³ Gölpinarlı, fütüvvet erbabındaki tuzlu su içme ayininin, Alevilerde duru su, Bektâşilerde tatlı şerbet içme şeklinde tezahür ettiğini vurgular. Bkz. Gölpinarlı, "İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları", s. 68.

başının ortasından, sağından, solundan, kaşlarından, bıyığından ve varsa sakalından ufak bir makasla üçer tane kılın kesilmesi şeklinde olduğunu; eskiden ise bazı dergâhlarda ve özellikle mücerred babalardan halife olacak kimselere tam tıraş (çihâr darb) yapıldığını, tâlibin saç, sakal, bıyık, kaş ve kirpiklerin tamamen kazındığını bildirmektedir.¹ Elimizdeki yazmada yer alan tıraş erkânında kirpikler hariç, saç, sakal, bıyık ve kaşların tıraş edilmesi Noyan'ın bahsettiği eski dergâhlardaki uygulamalarla benzerlik arz etmektedir.

Çalışmamıza konu olan *Tırâşnâme* isimli eserle en çok benzerlik gösteren yazma Noyan'ın söz konusu eserinin sekizinci cildinin, Mücerred İkrânı Erkânı/Tıraş Erkânı bölümünde² kendisinden alıntı yaptığı, H. 1239 (M. 1823) tarihli *Erkân-ı Hilâfet* isimli yazmadır.³ Noyan, yazmanın sadece tıraş erkânının anlatıldığı bölümünü günümüz Türkçesine çevirerek eserine almış, diğer bölümlerden herhangi bir alıntı yapmamıştır. Bu sebeple iki yazmanın diğer bölümleri arasında karşılaştırma yapma imkânına sahip değiliz.

İki yazmanın tıraş erkânı bölümleri arasındaki farklılıkları şu şekilde özetleyebiliriz:

1- Başlıklar ve istinsah tarihleri arasında farklılıklar mevcuttur.

2- Noyan'ın eserinde yaptığı nakil, *Tırâşnâme'deki* ilgili bölümün (2b-3b) özeti niteliğindedir. *Tırâşnâme'de* ritüeller daha detaylı anlatılırken Noyan'ın alıntı yaptığı eserde detaylar atlanmıştır.

3- Her iki eserde ritüellerin sıralaması aynıdır. Yalnızca Noyan'ın eserinde tıraş sıralaması başın sağ yanı-sol yanı-üstü-enseden yukarı doğru şeklinde anlatılırken, *Tırâşnâme'deki* sıralama başın üstü-sağı-solu-enseden yukarı doğru şeklindedir.

4- Her iki eserde tıraş esnasında okunan ayetler ve dualar aynıdır. Ancak bazılarında takdim-tehir bulunmaktadır.

5- *Tırâşnâme'de* "Velî benî hânedân-ı Muhammed dem-i hüdvâvendigâr-ı manâ Sultân Bâlm Safâ" (3a) şeklinde geçen dua cümlesi Noyan'ın eserinde "Veliyyü'n-Nebî, Hânedân-ı Muhammed Ali, dem-i şâh-ı mana-yı Sultân Hacı Bektâş Velî" şeklinde değiştirilmiştir.

Yukarıdaki karşılaştırmalardan hareketle *Erkân-ı Hilâfet'in* (XIX. yy.), *Tırâşnâme'nin* (XVI-XVII yy.) daha sonraki dönemlerde, başka bir başlıkla ve küçük değişikliklerle istinsah edilmiş olduğunu söyleyebiliriz. Her iki yazmanın konu olarak sadece hilafet erkânını ele alması da bu tespitimizi desteklemektedir

¹ Bkz. Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik*, VIII/412-413.

² Bkz. Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik*, VIII/334-336.

³ Noyan bu erkânâmenin kendisine Kandiyeli Horasanlı Ali Baba Dergâhu Post-nişini Mücerred Halife Cafer Sâdık Babaerenler tarafından hediye edilen 21x15 boyutlarındaki cönk içerisinde, 48-51 sayfaları arasında bulunduğunu bildirir. Bkz. Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik*, VIII/40, 336.

5- Trâşnâme'de Geçen Terimler

Halifelik: Balım Sultan, Hacı Bektaş zaviyesinin başına geçince ayin ve erkânlarda yaptığı yeniliklerin yanı sıra tarikatın teşkilatını da merkezîyetçi bir anlayışla düzenledi. Bu yolla bütün tarikatı kendisine tabi hale getirip nizamı ve kontrolü sağladığı gibi Kalenderilikteki mücerredlik geleneğini yeniden uygulayarak mücerred Bektaşî dervişleri zümresinin ortaya çıkmasına sebep oldu. Bu uygulamaların bir neticesi olarak kendilerinin Hacı Bektaş Velî'nin soyundan geldiklerini ileri süren *çelebiler* ile onun yol evladı olduklarını iddia eden *babalar* şeklinde ikili bir bölünme meydana geldi.¹ Bu bölünme, tarikatın iç teşkilatlanmasında iki farklı örgütlenmenin oluşmasına neden oldu.

Babagan Bektaşîlerinde en yüksek mertebe *dedebabalık* makamıdır. Ardından *halifebabalık*, *babalık*, *dervişlik*, *muhiplik ve tâliblik (âşıklık)* gelir. Çelebi Bektaşîlerinde ise Çelebilik makamı, *halifelik* makamıdır ve en üst mertebede yer alır. Bu makamın ardından ise *dedelik ve rehberlik (dikmelik)* gelir.² Görüldüğü üzere halifelik makamı Babagan Bektaşîlerinde dedebabalık ile babalık makamları arasında yer alan bir mertebeyken Çelebilerde en üst makam olarak karşımıza çıkmaktadır.

İncelediğimiz metinde halifelik makamı hiyerarşik olarak Şeyh/Pîr'den sonra ikinci sırada yer almaktadır. Bu yönüyle Babagan Bektaşîlerindeki sıralamayla benzerlik göstermektedir. Ancak yazmada dedebaba teriminin hiç kullanılmaması; halife yerine mefred tabirinin kullanılması ve eserin Balım Sultan öncesi yazıldığı yönündeki görüşümüz doğrultusunda diyebiliriz ki her ne kadar *Trâşnâme*'de kullanılan *hilafet* terimi hiyerarşik olarak Babagan Bektaşîlerinin iç yapılanmasındaki sıralamayla benzerlik gösterse de kendi orijinalitesini muhafaza etmektedir.

Şeyh: Şeyh Arapça ihtiyar anlamına gelir. Bir zümrenin, bir toplumun ulusuna, kabilenin reisine şeyh denir. Tarikatlarda ise kendisine uyulan, derviş yetiştirmeye icazeti olan kişiye şeyh denir.³ Fütüvvet ehline göre kendisine tabi olan grubu bulunan, sanat erbabı içinde seccade sahibi olan kişidir.⁴ Metinde geçen şeyh kelimesi ise hilafet erkânını yöneten kimse için kullanılmıştır.

Pîr: Farsça "ihtiyar" anlamındadır. Arapçası "şeyh"tir. Tarikat ehlince, o tarikatın kurucusu yahut en ulusu olup kurucu tanınanı "pîr" diye anılır. Mevlevilerin pîri Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî, Bektaşîlerin pîri Hacı Bektaş Velî'dir. Bunun yanında fütüvvet ehlinde her sanat ehlinin bir pîri vardır.⁵ Aslen *pîr* şeklinde yazılan bu kelime metinde hatalı olarak *pir* olarak yazılmıştır.

Mefred: *Trâşnâme*'de kullanılan en orijinal terimdir. Gerek Hacı Bektaş Velî/Bektaşîlik üzerine yapılan çalışmalarda ve gerekse diğer Bektaşî

¹ Bkz. Ocak, Ahmet Yaşar, "Bektaşîlik", *DİA*, İstanbul 1992, V/378.

² Bkz. Öz, a.g.e., s.232-249.

³ Bkz. Gölpınarlı, Abdülbâki, *Tasavvufî Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul 2004, s.294.

⁴ Bkz. Sarıkaya, XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnamelere Göre Dini İnanç Motifleri, s.59.

⁵ Bkz. Gölpınarlı, *Tasavvufî Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, s.253-254.

terimlerinde kullanımına rastlamadığımız bir terimdir. Metnin içeriğinden anlaşıldığı kadarıyla “mefred”, “halife” anlamına gelmektedir. Risalenin, “Bu Bâb Miyân-Bestlik Beyân Eder” bab başlığına kadar olan bölümünde bu terim, erkânda tâlibe rehberlik eden halife için; kuşak bağlandıktan sonra ise halife olarak atanan kimse için kullanılmıştır.

Ahilik-Bektaşılık münasebeti göz önüne alındığı zaman bu kelimenin, fütüvvetnâmelerde geçen *Müfredî* teriminin anlam ve hareke bakımından değişikliğe uğramış bir şekli olma ihtimali mevcuttur. Seyyid Hüseyin Fütüvvet-Nâmesinde fütüvvet dereceleri anlatılırken müfredînin anlamını, miyân-beste olan yani nasib verilmiş, şedd bağlanmış, helvası pişirilmiş kişiye denir. Bu üç bölüğe¹ <<Ashab-ı tariyk>> derler.² Müfredî, Ahi teşkilatında en alt kademedeki kimselere verilen üç isimden biridir. Ancak incelediğimiz risalede geçen mefred kelimesi ise gerek hilafet erkânında talibe rehberlik eden kimse için ve gerekse halife olarak tayin edilen kimse için kullanılmıştır.

Tâlib: “İsteyen” anlamında Arapça bir sözdür. Bektaşî/Alevilerde ise tarikata, yola girmek isteyen, Bektaşî/Alevi olmak isteyen ve bu amaçla ikrar ayinine alınan kimse anlamlarına gelir.³ Bu gelenekte tâlib, tarikata/yola alınmadan önce belli bir süre ahlak ve edeb denemesinden geçirilir; manevi yükselmeye istekli ve seyr-i sülûk çilesine katlanmaya hazırsa tâlib olarak kabul edilir.⁴ *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*’nda ise tâlib şöyle tarif edilmektedir: “Tâlib demek oldur ki mürebbisine, müsahibine ikrar vereler ve bir dilden ötelir.”⁵ Alevilerde, bir ocağa, o oaktan gelen dedeye uyanlara o *ocağın tâlibi*, dede olmayanlara, yani Hz. Muhammed’in (sav) soyundan gelmeyenlere umumi olarak tâlib denir.⁶ Elimizdeki yazmada ise talib halife adayını ifade etmek için kullanılan bir terimdir.

Mürîd: “Dileyen, isteyen” anlamında Arapça bir sözdür. “Tarikata, yola giren, bir mürşide, pîre bağlanan kimse, dervîş”⁷ anlamına gelir. İncelememize konu olan yazmada tâlib ve mürîdin eş anlamlı olarak kullanıldığı görülmektedir. Metinde her ikisi de halife adayına işaret etmektedir.

Dervîş: Farsça “yok-yoksul kişi” anlamındadır. Terim olarak ise bir tarikata intisap eden kişiye denir.⁸ Bektaşilikte ise dervîş, muhible baba arasındaki bir makamdır. Tarikat içerisindeki eğitimde yeterlilik seviyesine ulaşan muhibler, dervîş olarak atanır. Dervîşlik, eğiticilik değil hizmet

¹ Nâzil, Nîm-Tariyk ve Müfredî.

² Bkz. Gölpinarlı, “Şeyh Seyyid Gaybî Oğlu Şeyh Seyyid Hüseyin’in <<Fütüvvet-Nâmes>>si”, s. 92.

³ Bkz. Birge, *a.g.e.*, s.268.

⁴ Bkz. Korkmaz, Esat, *Ansiklopedik Alevilik ve Bektaşılık Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2005, s. 647.

⁵ *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, haz. Adil Ali Atalay (Vaktidolu), İstanbul 1998, s.44.

⁶ Bkz. Gölpinarlı, *Tasavvufun Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, s. 300.

⁷ Bkz. Korkmaz, *a.g.e.*, s. 502-504; Gölpinarlı, *Tasavvufun Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, s. 226.

⁸ Bkz. Gölpinarlı, *Tasavvufun Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, s. 86. Bedri Noyan ise dervîşin halk arasında yoksul ve dilenci kişi gibi düşünülmesinin yanlış olduğunu vurgulayarak kelimenin Farsçada “kapı eşiği” anlamına geldiğini belirtir. Bkz. Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektaşılık ve Alevilik*, VIII/353.

makamıdır. İdari konularda görevi yoktur.¹ Dervişler rehberlik, چراغ uyarma, aççılık, kurban tıglama, meydancılık gibi hizmetlerde babaya yardımcı olurlar. Babalar gereksinime göre ve uygun bulduğu muhibler arasındaki derviş adaylarına dervîşlik verebilir.² Derviş atamaları “dervîşlik erkânına” uygun olan bir törenle yapılır. Bu törende muhibe tennûre giydirilir, kanberriyye bağlanır, kemer kuşatılır, haydariyye ve hurka-i fahr giydirilir, teslim taşı ve tâc takılır.³

Bir makam olarak yukarıdaki şekilde tanımlanan derviş kelimesi tarikatta, aynı zamanda bir düzey, olgunluk, yeterlilik ifade eden tabir olarak da kullanılmaktadır. Bu anlamda dedebabalar, halifeler ve babalar da birer dervîştirler.⁴

İncelememize konu olan metinde de derviş tabirinin bir makamdan ziyade halife aynü'l-cemine iştirak edenleri ifade ettiği anlaşılmaktadır. Metinde geçen “çhar alâmet sunulan dervîş postuna geçüre” (7b) cümlesinde bu tabir, düzenlenen erkânla halife olarak atanan kişiyi tanımlamaktadır. “Dervîşlere sekâ gezdüre...”; “Dervîşler, âşıklar “Fahrin mezîd olsun!” deyeler” (5a); “Oturana ihtiyarlar, abdâl dervîşler ayak üzerinde turalar...” (8a) cümlelerinde ise ceme katılan kimseleri ifade etmektedir. “Dervîş ola, sâhib kadem ola!” (7a), “Ser tuğı gibidür dervîşliğin yüksek olsun!” (7b) cümlelerinde ise dervîşlik kelimesinin açık bir şekilde yüce bir seviyeyi belirttiği görülmektedir.

Nakîb: Bir tekkede, dergâhta mürşide yardım eden, onun buyruğu üzerine yerine geçen, onun adına iş gören dervîş ya da dedeye denir.⁵ Pîr Evinde bulunan 12 posttan biri de nakîb postudur. Bektaşîliğin dört ulusundan biri sayılan Kaygusuz Sultan postu denen bu makamın Mısır’da olduğu bilinmektedir.⁶ Elimizdeki yazmada nakîb, yalnızca Çırak-Sofra erkânı esnasında sofrayı getirip şeyhe teslim eden, sofraya ekmeğe dağıtan ve erkân sonunda sofrayı alıp çırak dibine koyan kimsedir (7a). Kısacası metinde nakîb, sofranın kurulması ve kaldırılması hizmetini yerine getiren görevlidir. *Seyyid Hüseyin Fütüvvetnâmesi*’nde ise nakîb erkânı icra eden kimse olarak tanımlanmaktadır.⁷

Abdal: Abdal, birinin yerine geçmek, birini, bir şeyi başka birinin, başka bir şeyin yerine koymak, değiştirmek anlamlarına gelen Arapça “bedel” ve “bedîl” sözlerinin çoğulu olmakla birlikte zamanla Farsça ve Türkçede tekil manasında kullanılmış ve Farsçada “abdalân”, Türkçede “abdallar” şeklinde çoğul yapılmıştır. Tasavvufta, dünya ilgilerinden kurtularak kendisini Allah yoluna adayın ve ricâlü'l-gayb diye adlandıran evliya zümresi içinde yer alan

¹ Bkz. Temren, *a.g.e.*, s. 125.

² Bkz. Öz, *a.g.e.*, s. 239.

³ Detaylı bilgi için bkz. Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevîlik*, VIII/353-396; Noyan, *Bektaşîlik Alevîlik Nedir?*, s. 319-336.

⁴ Bkz. Öz, *a.g.e.*, s. 239.

⁵ Bkz. Korkmaz, *a.g.e.*, s. 509.

⁶ Bkz. Eyuboğlu, İsmet Zeki, *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik*, İstanbul 2000, s. 188.

⁷ Gölpinarlı, “Şeyh Seyyid Gaybî Oğlu Şeyh Seyyid Hüseyin’in <<Fütüvvet-Nâmesi>>si”, s. 92-93.

süfî veya erenler için kullanılan bir terimdir.¹ Erenlerden biri ölünce, ondan aşağı derecede bulunan erenlerden birinin, Tanrı tarafından onun yerine geçirilmesi dolayısıyla bir bölük erene "abdâl" dendiği ve sayıları yedi, yetmiş ya da kırk kişi olduğu da tasavvuf inançlarındandır. Abdaldan olan erenlerin, bir anda, birçok yerde görünebilecekleri, kendilerine benzerler gösterebilecekleri, bu yüzden bu adla anıldıkları da söylenir. XIII. yüzyılda, yalınayak, başı kabak gezen, bir şey istediği kişiye keşkülünü uzatan, keşkülde topladıklarını mensup olduğu veya konuk olduğu tekkeye veren, sakal, bıyık, saç ve kaşlarını usturayla tıraş eden, göğüslerine Hz. Ali'nin adını, Zülfikâr'ın resmini dövmeyle nakşeden, çok defa toplu halde bayraklarıyla şehir şehir gezen ve bu şekilde inançlarını yayan, Şii-Bâtınî inançlar besleyen bir derviş taifesi vardır ki bunlara "Abdâlân, Abdâlân-ı Rûm" denirdi. Abdalların XV. yüzyıl sonlarında Bektaşiler tarafından temsil edildiğini, bu yüzyıldan sonra ayrıca bir abdallar zümresinin bulunmadığı bilinmektedir.²

Abdal kelimesi metinde iki defa kullanılmıştır. İlk olarak "Tıraş olan abdâl şeyh nazarına vara..." (5a) cümlesinde geçen abdâl kelimesiyle saç, sakalı, bıyığı ve kaşları tıraş edilen halife adayı kastedilmektedir. Kelimenin geçtiği ikinci cümle ise "Oturana ihtiyarlar, abdâl dervişler ayak üzerinde turalar "Halifelik mezîd mübârek olsun!" deyeler" (8a) şeklindedir. Bu ifadede yer alan *ihtiyarlar* ve *abdâl dervişler* terimleriyle aynı grubun mu yoksa ayrı ayrı grupların mı kastedildiği sorusu akla gelmektedir. Metinde *ihtiyar* kelimesi, hem cemi yöneten kişiyi (7a), hem de halife adayını (7a) tanımlamak için kullanılmıştır. Dolayısıyla yazmada kullanılan *ihtiyar* kelimesinin belirli bir makamı ifade etmediği anlaşılmaktadır. Bu noktadan hareketle cümlede çoğul olarak geçen *ihtiyarlar* terimiyle de halife aynü'l-cemine katılan bütün şahısların kastedildiğini söyleyebiliriz. Cümlede kullanılan *abdâl dervişler* tabiri de oldukça dikkat çekicidir. Gölpınarlı, *abdâl* sözcüğünün aynı zamanda *derviş* anlamında kullanıldığını ve *Bektaşî dervîşi* yerine *Bektaşî abdâlî* denildiğini bildirirse de³ *abdâl dervişler* tabirinde abdâlın, dervişin sıfatı olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu noktadan hareketle, tabirde geçen *abdâl* kelimesinin, abdâl geleneğini sürdüren ve ceme iştirak eden dervişleri nitелеmek için kullanıldığını söyleyebiliriz. Sonuç olarak, metinde geçen gerek *ihtiyarlar* ve gerekse *abdâl dervişler* tabirleri eş anlamlı olarak kullanılmış, her ikisiyle de ceme iştirak eden kimseler kastedilmiştir.

Seng-i Tığ: Metinde "sengi tığ" olarak geçmektedir. Terim bu şekliyle "bileği taşı" anlamına gelir. Ancak diğer erkânâmelerde ve *Fütüvvetname-i Cafer Sâdik*'ta bu ibare "seng ve tığ"⁴, "tığ ü seng"⁵ ve "taş ve tığ"⁶ şeklinde kullanılmıştır. Metinde, bu ibarenin tıraş erkânunun anlatıldığı bölümlerde

¹ Bkz. Uludağ, Süleyman, "Abdal", *DİA*, İstanbul 1988, I/59.

² Bkz. Gölpınarlı, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, s. 5-6.

³ Bkz. Gölpınarlı, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, s. 6.

⁴ Bkz. Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevîlik*, VIII/334.

⁵ Bkz. Gümüšoğlu-Yıldırım, *a.g.e.*, s. 46.

⁶ Bkz. *Fütüvvetname-i Cafer Sâdik*, s. 266.

kullanılması da bu ibarenin esasen “seng ü tığ” şeklinde olmasını gerektirmektedir. Bu hatanın sebebinin müstensihin bilgi eksikliği olduğu düşüncesindeyiz. Kelimeler tek tek ele alındığında seng: Farsça “taş”¹; tığ ise “kılıç, ustura, jilet, diken”² anlamlarına gelir. Her iki kelimeyi birleştirdiğimizde seng ü tığ ibaresi “ustura ve bileği taşı” anlamına gelir.

Seccâde/Post: Farsçada “bir şeyin derisi” anlamına gelir. Türkçede ise kuzu, koyun, dana vs. yüzülen ve tabaklanıp yere serilen, üstüne oturuşan tüylü deriye post, pösteki denilir.³ Post, tarikat yolunda bir aşamayı, bir makamı simgeleyen ve seccade olarak algılanan, pîrin, dedenin ya da babanın oturduğu tabaklanmış, tüylü deridir.⁴ Nitekim metinde geçen “nemedî seccâde”⁵ tabiri post yerine kullanılmıştır. Alevi-Bektaşilikte 12 imam sayısınca 12 post vardır.⁶

Keşkûl/Keşkil: Metinde harekeli olarak *keşkil* şeklinde yazılan bu kelimenin aslı “keçkûl” veya “keşkûl” dur. Daha ziyade “keşkûl” tarzında söylenir.⁷ Kelimenin *keşkil* şeklindeki yazımına hiçbir yerde rastlayamadık. Bu hatalı yazımın da müstensihin bilgi eksikliğinden kaynaklandığını düşünüyoruz.

Farsça olan *keşkûl* kelimesi “fukara çanağı” anlamına gelir. Dervişler ve dilenciler tarafından kullanılan keşkûl, hindistan cevizi veya abanozdan yapılır. Madeni olanları da vardır.⁸ Derviş, keşkûlü boynuna yahut kemerine asar yahut da elinde tutar. İlahi, naat, mersiye okuyup halka uzatır; herkes keşkûle bir şey kor. Keşkûl dolunca tekkesine döner ve keşkûlünü aşevinde boşaltır; toplanan yiyecek şeyler aşevinde kalır; para varsa şeyhe teslim edilir.⁹ Keşkûl, Anadolu’da abdallar, Kalenderler ve Bektaşiler tarafından kullanılmıştır.¹⁰

Keşkûlün tarikatlardaki asıl kullanım amacı yukarıda açıklandığı gibi olmakla birlikte incelememize konu olan risalede keşkûl, tıraş erkânı yerine getirilirken içerisine su doldurulan bir çanak olarak mahiyetinde kullanılmıştır. (2a)

Tâc: Başa giyilen şeye, bilhassa padişahların, mücevherlerle, sorguçlarla bezenmiş kavuklarına, başlarına giydikleri mücevherli serpuşlara isim olarak verilen Arapça bir kelimedir. Tarikat ehlinde ise kendi tarikatlarını bildiren, başın tepesi anlamına gelen ve sarılan sarığın rengine göre değişen, dövme yünden yapılmış serpuşlara denir. Tâcın üst kısmına “Kubbe”, başa geçen alt kısmına “Lenger” denir. Bektaşilikte iki tür tâc kullanılmaktadır: 1-*Hüseynî Tâc:*

¹ Bkz. Sami, Şemseddin, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul 1978, s.738.

² Bkz. Kanar, Mehmet, *Büyük Sözlük Farsça-Türkçe*, İstanbul 1998, s. 202.

³ Bkz. Gölpinarlı, *Tasavvufun Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, s. 256.

⁴ Bkz. Korkmaz, a.g.e., s. 569-570.

⁵ Keçeden yapılmış seccâde.

⁶ Post ve postun Bektaşilikte ifade ettiği anlamlar için bkz. Ahmet Rifat Efendi, *Mir’âtü’l-Mekâsüd fi Def’i’l-Mefâsüd*, İstanbul 1876, s. 270; Eyuboğlu, a.g.e., s.186-132.

⁷ Bkz. Gölpinarlı, *Tasavvufun Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, s. 180.

⁸ Bkz. Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1995, s.312.

⁹ Bkz. Gölpinarlı, *Tasavvufun Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, s. 180.

¹⁰ Bkz. Uludağ, a.g.e., s.312.

Mücerred Bektaşiler tarafından kullanılır.¹ Dövme beyaz keçeden, altı üstü bir hizada, bir karış uzunluğunda, kubbesi 12 İmam'a işaret olarak 12 terkli (dilimli); lengeri ise dört kapıya işaret olarak dört dilimlidir. Tepede, dilimlerin birleştiği yerde "dügme", "mühür", "gül" denen ve yine başparmağın turnağı kadar bir yün parçasının üstü ipekle işlenerek dikilen bir parça vardır. Dilimler ayrı ayrıdır ve içten dikildikten sonra dıştan da küçük ve düz dikişlerle işlenir ve pekiştirilir. Bu tâca *Tâc-ı Celâlî* de denilir.² 2- *Edhemî Tâc*: Nakşibendi tarikatına ait olup teberrüken Bektaşiler de giyer.³ Bu tâcın alt parçaları gibi, kubbesi de dört parça keçeden yapılmıştır. Bu tâca *Horasânî Tâc* da denir. Dervişlerin tâcına yeşil sarık sarılır. Halifelerin tâcına da yeşil sarık sarılır, ancak sarığın ucu sağ taraftan omuza doğru sarkıtılır ki buna *taylasan* denir.⁴

Miyân-Bestlik/Kuşak: Miyân, Farsça bir kelime olup bel, kemer, orta, iç gibi anlamlara gelir. Best de bağlamak anlamında farsça bir fiildir. Miyân-bestlik ise bel bağlamak, kemer kuşatmak, kuşak bağlamak manasında kullanılan bir terimdir. Metinde kullanılan *kuşak* kelimesi diğer erkânâmelerde "kemer"⁵, "tığ-bend"⁶ olarak geçmektedir. Cihaz-ı Tarikattan olan⁷ kemer 12-14 cm eninde, 275-300 cm boyunda, yünden örme bir kuşaktır. Hâkim renk koyu kırmızı veya vişneçürüğü olup, kenarında şeritler halinde sarı, yeşil ve diğer renklerden çizgiler uzanır. Baş tarafında deriye dikilmiş kemer tokalar olup, bunlarla bağlanarak bele dolanır. Kemerin özel bir törenle 12 İmama verildiğine, elden ele Hacı Bektaş Velî'ye geldiğine inanılır. Derviş ve uyarıcılara özel bir törenle tekbirlenerek bağlanır.⁸ Tığ-bend ise ikrar törenlerinde nasip alacak olan can için kesilen kurbanın yününden, on iki kat iplikle özel şekilde örülen, 2-2,5 metre boyunda olan, bele kuşandıktan sonra uçları dize kadar inen yün iptir.⁹ Nasip alan her canın bir tığ-bendi vardır.¹⁰

Hırka: Cihaz-ı tarikattandır.¹¹ Düz yakalı, boyu topuğa kadar uzanan, omuzlardan eteğe kadar bolca bir pardösü gibi dümdüz, uzun geniş kollu bir giyim eşyasıdır. Cebiz ve düğmesizdir. Bektaşilikte hırka, ayıpları örtmenin, görmemenin sembolüdür.¹² Yine Sünnet-i Rasulullah'ı giymek, ahlâk-ı hamide sahibi olmak anlamına da gelir.¹³ Metinde geçen "hulk-i hırka" (4b) tabiri, "ahlak-ı hamide" ye işaret eder niteliktedir.

¹ Bkz. Ahmet Rifat Efendi, *a.g.e.*, s. 212.

² Bkz. Gölpınarlı, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, s. 297-298.

³ Bkz. Ahmet Rifat Efendi, *a.g.e.*, s. 212.

⁴ Bkz. Noyan, *Bektaşilik Alevilik Nedir?*, s. 239-240.

⁵ Bkz. Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik*, VIII/414.

⁶ Bkz. Ahmet Rifat Efendi, *a.g.e.*, s. 268; Gümüşoğlu-Yıldırım, *a.g.e.*, s.70.

⁷ Bkz. Gölpınarlı, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, s. 181.

⁸ Bkz. Noyan, *Bektaşilik Alevilik Nedir?*, s. 241.

⁹ Bkz. Gölpınarlı, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, s. 314.

¹⁰ Bkz. Noyan, *Bektaşilik Alevilik Nedir?*, s. 246.

¹¹ Bkz. Ahmet Rifat Efendi, *a.g.e.*, s.215.

¹² Bkz. Noyan, *Bektaşilik Alevilik Nedir?*, s. 242-243.

¹³ Bkz. Temren, *a.g.e.*, s. 223.

Saka/Sekâ: Saka Arapça "sekkâ" kelimesinin Türkçedeki söyleniş tarzıdır. Kelime, evlere içme suyu dağıtan ya da su ve içecek satan kimse anlamlarına gelir. Türkçede de su dağıtan, "sâki" anlamına gelir. Bektaşilerde, ikrar ayinin sonunda rehber yahut sâkilik görevini yerine getiren bir başka kıdemli can kalkıp meydan taşının yanında duran şerbet kabını sol eline ve bardağı da sağ eline alır. Babadan itibaren sırayla herkesin önünde sol dizini yere koyup, sağ dizini dikerek kaptan bardağa biraz şerbet koyar ve "Sakkaahüm Yâ Huseyn" diyerek sunar. En sonunda meydanın ortasında aynı tarzda diz çöküp kendisi içer ve kapla bardağı meydan taşının yanına koyar.¹ Bu tören Alevilerin görgüsünde de vardır; yalnız onlar şerbet yerine su içerler.²

Ele aldığımız metinde sakalıkla ilgili geçen pasaj şu şekildedir: Mefred maşrapaya su doldurup tâlibe verir. Tıraş olan tâlib şeyh nazarına varıp "sekâ Huseyn" der. Dervişlere de sekâ gezdirdikten sonra kapıya geçerek tekrar "sekâ Huseyn" der. Görüldüğü üzere bu pasajda Bektaşî ikrar ayini ile Alevi görgüsündeki uygulamalar birleştirilmiştir. Şeyhe ve dervişlere içecek dağıtılması Bektaşî ikrar ayinindeki gibi olmakla birlikte dağıtılanın şerbet değil su olması yönüyle de alevi görgüsüne benzer.

Çerâğ/Çırak: Kandil, lamba, mum, çıra, ışık gibi anlamlara gelen Farsça bir kelimedir.³ Alevi ve Bektaşilerde cem törenlerinde kandil, lamba, mum ya da çıra yerine *çerağ*, söyleniş tarzına göre *çırak* sözü⁴ aydınlanmanın bir sembolü olarak kullanılır.⁵

Sofra: Bektaşilerde, hilafet verilen kişiye deriden ya da meşinden dikilmiş, iç tarafında bir şeyler konmak için düğmeyle iliklenen gözleri bulunan ve bele sarılan *inte* uzun bir sofraya verilen isimdir.⁶

Tuğ: Türklerde bayrak gibi mühim bir devlet ve hâkimiyet alametidir. Menşe olarak eski dini merasimlerle ilgili olan tuğ sonradan hâkimiyet alameti olarak kullanılmıştır.⁷ Eski Türk geleneklerinden olan tuğlar bayraklı ve bayraksız olmak üzere iki kısma ayrılır. Türk ve Çin tuğlarının başlarında bir tepelik veya başlık vardır. Uygurların "tuğ uçu" dedikleri bu başlığa Anadolu'da "baba" denilmiştir. Tuğ başlığının altında muhtemelen kuyrukların tespit edildiği bir yumru vardır. Başlangıçta Türk tuğlarına hangi hayvan kuyruğunun asıldığı bilinmemektedir. Ancak Kırgız destanlarında mızrağın ucuna, *tüpök* denilen at veya yak öküzü kuyrukları bağlandığından bahsedilir. Bayraklı tuğlar ise tepelerinde tuğ bulunan bayraklardır.⁸

¹ Bkz. Muhammed Seyfeddin İbn Zülfikârî Derviş Ali, *Bektaşî İkrar Ayini*, çev. Mahir Ünsal Eriş, Ankara 2007, s. 52-54.

² Bkz. Gölpinarlı, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, s. 264.

³ Bkz. Ahmet Rifat Efendi, *a.g.e.*, s. 285; Kanar, *a.g.e.*, s.225.

⁴ Bkz. Korkmaz, *a.g.e.*, s. 169; Gölpinarlı, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, s.76.

⁵ Bkz. Temren, *a.g.e.*, s.213; Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevîlik*, VIII/419.

⁶ Bkz. Gölpinarlı, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, s. 72.

⁷ Bkz. Ögel, Bahaeddin, "Tuğ", *İslâm Ansiklopedisi (MEB)*, İstanbul 1988, XII/II, s. 1.

⁸ Bkz. Ögel, *a.g.m.*, s. 1-2. Daha detaylı bilgi için bkz. Ögel, Bahaeddin, *Türk Kültür Tarihine Giriş-Türklerde Tuğ ve Bayrak (Hunlardan Osmanlılara)*, Ankara 1991, c. VI.

Elimizdeki yazmada yer alan ifadelerde tuğun dört bölümden oluştuğu bildirilmektedir (7a-7b): *Ser tuğ*: Uygurların “tuğ ucu”, Anadolu’da “baba” denilen tuğların başlarındaki tepelik veya başlık. *Amûde*: Tuğun takıldığı direk, muzrak, gönder.¹ *Taban*: Tuğun direğinin takıldığı taban. *Mutlî veya Mûtûlî*: Gerek sözlüklerde ve gerekse konuyla ilgili diğer kaynaklarda böyle bir kelimeye rastlayamadık. Ancak tuğun bölümleri dikkate alındığında bu terimlerin tuğlarda at veya yak öküzü kuyruklarının asılı olduğu kısma işaret ettiği anlaşılmaktadır.

Diğer Bektaşî erkânâmelerinde *sancak*, *alem verilmesi erkânı* olarak geçen bu bölüm² elimizdeki yazmada *tuğ erkânı* fasıl başlığı altında ele alınmıştır ve yukarıda görüldüğü üzere tuğun bölümlerinde *alem* (bayrak) ya da *sancak* tabiri açık olarak kullanılmamıştır. Bununla birlikte, tuğun ifade ettiği manalarla ilgili tâlibe verilen öğütlerin ardından gelen salavat kısmında Peygamber Efendimiz (sav) *alemin sahibi* olarak nitelendirilmiştir (7b). Cümlede geçen *alem* kelimesiyle diğer erkânâmelerde geçen *sancak* (*alem*) *verilmesi* tabirini bir arada düşündüğümüzde *Trâşnâme*’deki tuğun *bayraklı tuğ* olduğu; *mutlî veya mûtûlî* tabirinin de tuğda bayrak ve püsküllerin bulunduğu bölüme verilen bir isim olduğu sonucuna ulaşabiliriz.

Genel olarak Bektaşî bayraklarının üzerinde kelime-i tevhid yazılıdır. Ayrıca karşılıklı birbirine girmiş şekilde *Ali* adı ile köşelerinde *Hasan ve Hüseyin* adları bulunur. Alt tarafında ise tek veya karşılıklı, çift ağızlı Zülfikâr şekli bulunur. Bazen *Ali* isminin son harfi kılıç şeklinde uzatılarak *Ali* ismiyle Zülfikâr şeklinin birleştirildiği de görülmektedir. Bunun yanı sıra içerisinde *İnnâ fetahnâ leke fethan mübînâ*³; *Ve yensurakellahu nasran azîzâ*⁴ ayetlerinin ya da *Yâ Hazret-i Pîr Hünkâr Hacı Bektâş Velî* yazısının bulunduğu bayraklara da rastlamak mümkündür.⁵ Bektaşîlikte, son dönemlerde halifeye sancak/alem verilmesi töresine riayet edilmez olmuştur.⁶

Çihâr Alâmet/Çhâr Alâmet: Farsça ve Arapça iki kelimedenden meydana gelen bir terkiptir. Dört belirti, dört nişane anlamlarına gelir. Bektaşîlerde halife olacak kimseye emaneten verilen sofrâ, çerağ, alem ve seccadeye denir.⁷

6- Trâşnâme’de Geçen Ayetler

(2a) Yasin 36/83

فَلْيُبَيِّنَنَّ الَّذِي يَنْذَرُكَ مِنَ الْكُفْرِ كُلِّ شَيْءٍ وَرَأْسِهِ تَرْتَجِعُونَ

¹ Detaylı bilgi için bkz. Ögel, a.g.e., s. 343-349.

² Bkz. Gümüsoğlu-Yıldırım, a.g.e., s. 49; Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevilik*, VIII/425; Ahmet Rifat Efendi, a.g.e., s. 286.

³ Fetih 48/1.

⁴ Fetih 48/3.

⁵ Bkz. Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevilik*, VIII/426.

⁶ Bkz. Gölpınarlı, *Tasavvufî Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, s. 19.

⁷ Bkz. Gölpınarlı, *Tasavvufî Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, s. 72.

"Her şeyin mülkü kendi elinde olan Allah'ın şanı ne kadar yücedir! Siz de O'na döneceksiniz."

(2a) İnsan 76/28

...وَإِذَا شِئْنَا بَدَّلْنَا أَمْثَالَهُمْ تَبْدِيلًا

"...Dilediğimizde (kendilerini yok eder) yerlerine benzerlerini getiririz."

(2b) Bakara 2/115

...فَأَيْنَمَا تُولَؤُوا فَتَمَّ وَجْهَ اللَّهِ

"...Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü (zâtı) oradadır..."

(3a) Fetih 48/27

لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلَنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمِينَ مُحَلِّقِينَ رُؤُوسَكُمْ وَمَقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَعَجَلَا مِنْ دُونِ ذَلِكَ فَتَحْنَا قَرِيْبًا

"And olsun ki Allah, elçisinin rüyasını doğru çıkardı. Allah dilerse siz güven içinde başlarınızı tıraş etmiş ve kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i Harâm'a gireceksiniz. Allah sizin bilmediğinizi bilir. İşte bundan önce size yakın bir fetih verdi."

(3a) Yunus 10/62

أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَخْزَنُونَ

"Bilesiniz ki, Allah'ın dostlarına korku yoktur; onlar üzülmeyecekler de."

(3a-3b) Rahman 55/26-27

كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ وَيَبْقَى وَجْهَ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ

"Yer yüzünde bulunan her canlı yok olacak. Ancak azamet ve ikrâm sahibi Rabbinin zâtı bâki kalacak."

(3b) Kasas 28/88

...كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

"...O'nun zatından başka her şey yok olacaktır. Hükmü O'nundur ve siz ancak O'na döndürüleceksiniz."

(3b) Necm 53/7-10

وَهُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلَى ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى فَأَوْحَى إِلَى عَبْدِهِ مَا أَوْحَى

"Sonra en yüksek ufukta iken asıl şekliyle doğruldu. Sonra (Muhammed'e) yaklaştı, derken daha da yaklaştı. O kadar ki (birleştirilmiş) iki yay arası kadar, hatta daha da yakın oldu. Bunun üzerine Allah, Kuluna vahyini bildirdi."

(3b) Ahzab 33/56

...يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا

"...Ey mü'minler! Siz de ona salevât getirin ve tam bir teslimiyetle selâm verin."

(4a) Tahrir 66/8

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تَوْبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً تَصَوحًا...

"Ey iman edenler! Samimi bir tevbe ile Allah'a dönün..."

(4a) Fetih 48/10

إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَنْ تَكَفَّ فَإِنَّمَا يَتَكَبَّرُ عَلَى نَفْسِهِ وَمَنْ أُوْفِيَ بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ فَمَسِيْرَتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا

"Muhakkak ki sana biat edenler ancak Allah'a biat etmektedirler. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir. Kim ahdini bozarsa, ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Allah'a verdiği ahde vefâ gösterirse Allah ona büyük bir mükâfat verecektir."

(4b) Saf 61/13

...نَصْرٌ مِّنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيْبٌ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ

"... Allah'tan bir yardım ve yakın bir fetih. Mü'minleri (bunlarla) müjdele."

(5b) Talak 65/3

...إِنَّ اللَّهَ بِأَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا

"...Şüphesiz Allah, emrini yerine getirendir. Allah her şey için bir ölçü koymuştur."

(5b) Zâriyât 51/50

فَقِيرُوا إِلَى اللَّهِ

"O halde Allah'a koşun..."

(5b) Nâziât 79/40-41

وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ

"Rabbinin makamından korkan ve nefsinin kötü arzularından uzaklaşan için ise şüphesiz cennet yegâne barınaktır."

(5b) Saf 61/13

...نَصْرٌ مِّنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ

"... Allah'tan bir yardım ve yakın bir fetih. Mü'minleri (bunlarla) müjdele."

(6b) Ahzab 33/45-46

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا وَدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَسِرَاجًا مُنِيرًا

"Ey Peygamber! Biz seni hakikaten bir şahit, bir müjdeleyici ve bir uyarıcı olarak gönderdik. Allah'ın izniyle, bir davetçi ve nur saçan bir kandil olarak gönderdik."

(6b) Nûr 24/35

اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِن شَجَرَةٍ مُّبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَّا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَن يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

"Allah göklerin ve yerin nûrudur. O'nun nûrunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir. O lamba kristal bir fanus içindedir; o fanus da sanki inciye benzer bir yıldız gibidir ki doğuya da batıya da nisbet edilemeyen mübârek bir ağaçtan, yani zeytinden (çıkan yağdan) tutuşturulur. Onun yağı, neredeyse, kendisine ateş değmese dahi ışık verir. (Bu,) nûr üstüne nurdur. Allah insanlara (işte böyle) temsil verir: Allah her şey bilir."

(7a) Mâide 5/114

...رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا وَآيَةً مِّنكَ وَارْزُقْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ

"...Ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofrayı indir ki, bizim için, geçmiş ve geleceğimiz için bayram ve senden bir ayet (mucize) olsun. Bizi rızıklandır; zaten sen rızık verenlerin en hayırlısıdır."

(7b) İnsan 76/13

مُتَكَبِّرِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرْبَابِ لَا يَرَوْنَ فِيهَا شَمْسًا وَلَا زَمْهَرِيرًا

"Orada koltuklara kurulmuş olarak bulunurlar: ne yakıcı sıcak görülür orada, ne de dondurucu soğuk."

Sonuç

Tırâşnâme, her ne kadar, hilafet erkânının başlangıç ritüeli olan tıraş erkânının anlatıldığı giriş bölümünde, Hacı Bektaş Velî'nin kendisine ilk defa intisap eden dervişlere uyguladığı tıraş, tâc ve hırka giydirme törenlerini içerse

"Muhakkak ki sana biat edenler ancak Allah'a biat etmektedirler. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir. Kim ahdini bozarsa, ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Allah'a verdiği ahde vefâ gösterirse Allah ona büyük bir mükâfat verecektir."

(4b) Saf 61/13

... نَصْرٌ مِّنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ وَيَسِّرُ الْمُؤْمِنِينَ

"... Allah'tan bir yardım ve yakın bir fetih. Mü'minleri (bunlarla) müjdele."

(5b) Talak 65/3

... إِنَّ اللَّهَ بِأَلْعَمْرِ قَدْرًا

"...Şüphesiz Allah, emrini yerine getirendir. Allah her şey için bir ölçü koymuştur."

(5b) Zâriyât 51/50

فَقُورُوا إِلَى اللَّهِ...

"O halde Allah'a koşun..."

(5b) Nâziât 79/40-41

وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ فإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ

"Rabbinin makamından korkan ve nefsini kötü arzularından uzaklaştıran için ise şüphesiz cennet yegâne barınaktır."

(5b) Saf 61/13

... نَصْرٌ مِّنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ وَيَسِّرُ الْمُؤْمِنِينَ

"... Allah'tan bir yardım ve yakın bir fetih. Mü'minleri (bunlarla) müjdele."

(6b) Ahzab 33/45-46

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا وَدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَسِرَاجًا مُّبِينًا

"Ey Peygamber! Biz seni hakikaten bir şahit, bir müjdeleyici ve bir uyarıcı olarak gönderdik. Allah'ın izniyle, bir davetçi ve nur saçan bir kandil olarak (gönderdik)."

(6b) Nûr 24/35

اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي رُجَاةٍ الرَّجَاةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِن شَجَرَةٍ مُّبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَّا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَن يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

"Allah göklerin ve yerin nûrudur. O'nun nûrunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir. O lamba kristal bir fanus içindedir; o fanus da sanki inciye benzer bir yıldız gibidir ki doğuya da batıya da nisbet edilemeyen mübârek bir ağaçtan, yani zeytinden (çıkan yağdan) tutuşturulur. Onun yağı, neredeyse, kendisine ateş değmese dahi ışık verir. (Bu,) nûr üstüne nurdur. Allah insanlara (işte böyle) temsil verir: Allah her şey bilir."

(7a) Mâide 5/114

... رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيداً لِأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا وَآيَةً مِنْكَ وَارْزُقْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ

“...Ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofrayı indir ki, bizim için, geçmiş ve geleceklerimiz için bayram ve senden bir ayet (mucize) olsun. Bizi rızıklandır; zaten sen rızık verenlerin en hayırlısısın.”

(7b) İnsan 76/13

مُتَكَبِّرِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ لَا يَرَوْنَ فِيهَا شَمْسًا وَلَا زَمْهَرِيرًا

“Orada koltuklara kurulmuş olarak bulunurlar: ne yakıcı sıcak görülür orada, ne de dondurucu soğuk.”

8. Sonuç

Tırâşnâme, her ne kadar hilafet erkânının başlangıç ritüeli olan tıraş erkânının anlatıldığı giriş bölümünde, Hacı Bektaş Velî'nin kendisine ilk defa intisap eden dervişlere uyguladığı tıraş, tâc ve hırka giydirme törenlerini içerse de genel olarak Hünkâr'ın halifelerine uyguladığı erkânları anlatmaktadır. İncelediğimiz risale tek nüsha özelliği taşımaktadır.

Yazmanın en orijinal yönü, başlıkta eserin Hacı Bektaş Velî'ye açıkça nispet edilmesidir. 1700'lü yıllarda istinsah edildiğini tahmin ettiğimiz elimizdeki *Tırâşnâme* nüshasının XVI. yüzyıl klasik Osmanlıcaya geçiş döneminin yazı özelliklerini taşıması, Bektaşî kaynaklarında ve diğer ilmi çalışmalarda Hacı Bektaş Velî'ye ait bu isimli bir eserden bahsedilmemesi ve metin içerisindeki dua bölümünde Şah Kalender ve Balım Sultan isimlerinin geçmesi, *Tırâşnâme*'nin Hünkâr'a aidiyeti konusunda kesin bir hükme varmamızı engellemektedir. Bununla birlikte risalenin içeriğinden ve Hacı Bektaş Velî ve Bektaşilikle ilgili bilimsel eserlerde yer alan verilerden hareketle bazı sonuçlara ulaşmamız mümkündür:

Balım Sultan tarafından Bektaşî erkânlarınâ getirilen pahleng (teslim) taşı, şerbet vb. uygulamaların incelediğimiz metinde bulunmaması; tarikatta gerek örgütlenme ve gerekse erkânlar hususunda sıkı bir disiplinin uygulandığı Balım Sultan dönemine yakın bir zaman diliminin dil özelliklerini taşımasına rağmen eserin isminin *Tırâşnâme* olması ve *Tırâşnâme* türü eserlerin Bektaşîlikten ziyade Mevlevîlikte bulunması; içerik olarak *Balım Sultan Erkânâmesi*'ni esas alan diğer erkânâmelerle olan farklılıkları *Tırâşnâme*'nin *Balım Sultan Erkânâmesi* veva onun hilafet erkânı bölümünü içeren bir yazma olmadığını ortaya koymaktadır.

İncelememize konu olan metinle Türkçe fütüvvetnâmelerde erkâna dair yer alan anlatımlar arasında büyük oranda benzerlikler bulunmaktadır. Bu benzerliklerin sebebinin tarihsel süreç içerisinde Ahilikle Bektaşîlik arasında meydana gelen tedahülün olduğunu düşünüyoruz. Bununla birlikte fütüvvet ehlinin ayırıcı erkânlarından bazılarının (helva vb.) *Tırâşnâme*'de yer almaması ve üslup yönünden farklılıkları *Tırâşnâme*'nin bir fütüvvetnâme olmadığını açık bir şekilde ispatlamaktadır.

*Tırâşnâme'*de yer alan anlatımların temel ritüeller bakımından *Vilâyetnâme'*de erkâna dair verilen bilgilerle örtüşmesinden hareketle risalenin, *Vilâyetnâme'*de başlıklar halinde zikredilen erkânların detaylandırılarak yazıya geçirilmiş şekli olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte *Vilâyetnâme'*nin, eserin yazıldığı XV. asra kadar şifahi olarak nakledilen bilgilerin yazıya geçirilmesiyle oluştuğu yönünde tespitler bulunmaktadır. Gerek bu tespitlerden ve gerekse incelediğimiz metnin *Balım Sultan Erkânnâmesi* ile olan farklılıklarından hareketle, *Tırâşnâme'*nin –her ne kadar başlıkta açıkça Hünkâr'a nispet edilse de– Balım Sultan öncesinde uygulanan ve sözlü gelenek halinde Hacı Bektaş Velî'nin uyguladığı erkânlar olarak XVI. asra kadar gelmiş bulunan şifahi rivayetlerin yazıya geçirilmiş hali olduğunu söyleyebiliriz.

9. Kaynaklar

AHMET RIFAT EFENDİ, 1876, *“Mir'âtü'l-Mekâsüd fi Defei'l-Mefâsüd”*, İstanbul.

ALKAN, M., 2011, *“Hacı Bektaş-ı Velî Tekkesine Nakşibendî Bir Şeyhin Tayini: Merkezî Bir Dayatma Ve Sosyal Tepki”*, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, Ankara, sy. 57, ss. 213-223.

AYTAŞ, G.; Yılmaz, H., 2004, *“Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniye”*, Ankara.

————, 1952, *“Bektaşilik”*, Türk Ansiklopedisi, Ankara, c. VI, ss. 34-38.

BİRGE, J. K., 1991, *“Bektaşilik Tarihi”*, çev. Reha Çamuroğlu, İstanbul.

COŞAN, E., 1971, *“Hacı Bektaş-ı Velî Makâlât”*, Ankara.

ÇAĞATAY, N. 1997, *“Bir Türk Kurumu Olan Ahilik”*, Ankara.

ÇAMUROĞLU, R., 1994, *“Yeniçerilerin Bektaşiliği ve Vaka-i Şerriye”*, İstanbul.

DURAN, H., 2011, *“Besmele Tefsiri”*, Ankara.

————, 2007, *“Velâyetnâme”*, Ankara.

ERDEM, C., 2011, *“Muhammet Ali Hilmi Dede Baba Erkân-Nâmesi”*, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, Ankara, sy. 57, ss. 245-258.

ERGUN, S. N., *Bektaşî Edebiyatı Antolojisi-Bektaşî Şairleri ve Nefesleri*, İstanbul trz.

EYUBOĞLU, İ. Z., 2000, *“Bütün Yönleriyle Bektaşilik”*, İstanbul.

FIĞLALI, E. R., 1996, *“Türkiye'de Alevilik Bektâşilik”*, İstanbul.

———— 2008, *“Fütüvvetname-i Ca'fer Sâdık İnceleme –Metin”*, haz. Saffet Sarıkaya, İstanbul.

————2011, *“Fütüvvetnâme-i Tarikat”*, haz. Osman Aydın, Ankara.

GÖLPINARLI, A., 1953-1954, "*Burgâzî ve <<Fütüvvet-nâme>>si*", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, İstanbul, c. 15, no. 1-4, ss. 76-154.

_____, 1949-1950, "*İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları*", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, İstanbul, c. 11, no. 1-4, ss. 3-354.

_____, "*Şeyh Seyyid Gaybî Oğlu Şeyh Seyyid Hüseyin'in <<Fütüvvet-Nâmes>>si*", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, c. 17, No: 1-4, ss. 27-126.

_____, 1971, "*Mevlâna Müzesi Yazmalar Kataloğu*", Ankara.

_____, 2004, "*Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*", İstanbul.

_____, 1958, "*Vilâyet-Nâme-Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Veli*", İstanbul.

GÜMÜŞOĞLU, D.; Yıldırım, R., 2006, "*Bektaşî Erkân-nâmesi*", İstanbul.

GÜZEL, A., 2011, "*Hacı Bektaş Veli El Kitabı*", Ankara.

_____, 2002, "*Hacı Bektaş Velî ve Makâlât*", Ankara.

_____, 1998, "*İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*", haz. Adil Ali Atalay (Vaktidolu), İstanbul.

KANAR, M., 1998, "*Büyük Sözlük Farsça-Türkçe*", İstanbul.

KOCA, Ş., 2005, "*Bektaşîlik ve Bektaşî Dergâhları*", İstanbul.

KORKMAZ, E., 2005, "*Ansiklopedik Alevîlik ve Bektaşîlik Terimleri Sözlüğü*", İstanbul.

KÖKSAL, M. F., 2010, "*Ayin, Erkân ve Adap Benzerlikleri Açısından Ahilik-Bektaşîlik Münasebeti*", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, Ankara, sy. 55, ss. 59-70.

KÖPRÜLÜ, F., 1976, "*Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*", Ankara.

_____, 1979, "*Bektâş*", İslâm Ansiklopedisi (MEB), İstanbul, II/461-464.

MUHAMMED SEYFEDDİN İBN ZÜLFİKÂRÎ DERVİŞ ALİ, 2007, "*Bektaşî İkrar Ayini*", çev. Mahir Ünsal Eriş, Ankara.

NOYAN, B., 1995, "*Bektaşîlik Alevîlik Nedir?*", İstanbul.

_____, 2010, "*Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik*", Haz. Şakir Keçeli, Ankara.

OCAK, A. Y., 1992, "*Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûfîlik: Kalenderîler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*", Ankara.

_____, 1992, "*Balım Sultan*", DİA, İstanbul, V/17-18.

_____, 1992, "*Bektaşîlik*", DİA, İstanbul, V/373-379.

OYTAN, M. T., 2010, "*Bektaşîliğin İçyüzü*", Demos Yayınları, İstanbul.

- ÖGEL, B., 1988, "Tuğ", İslâm Ansiklopedisi (MEB), İstanbul, XII/II, ss. 1-5.
- , 1991, "Türk Kültür Tarihine Giriş-Türklerde Tuğ ve Bayrak (Hunlardan Osmanlılara)", Ankara.
- ÖZ, B., 1997, "Bektaşilik Nedir? (Bektaşilik Tarihi)", İstanbul.
- ÖZCAN, H., 2008, "Fatîha Tefsiri", İstanbul.
- ÖZCAN, N., 2010, "Kırk Hadis (Hadîs-i Erbaîn) Hacı Bektaş Veli", İstanbul.
- ÖZMEN, İ., 1998, "Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi", Ankara.
- PEÇEVÎ, İ., 1283, "Tarih-i Peçevî", İstanbul.
- SAİD, B., 1927, "Bektaşîler III", Türk Yurdu, c. V, nr. 28, Nisan 1927, ss. 305-341.
- SAMÎ, Ş., 1316, "Kâmûsu'l-A'lâm", İstanbul.
- _____, 1978, "Kâmûs-ı Türkî", İstanbul.
- SARIKAYA, M. S., 2002, "XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnamelere Göre Dini İnanç Motifleri", Ankara.
- ŞARDAĞ, R., 1985, "Her Yönü İle Hacı Bektâş-ı Velî ve En Yeni Eseri Şerh-i Besmele", İzmir.
- TEBER, Ö. F., 2008, "Bektâşî Erkânâmelerinde Mezhebî Unsurlar", Ankara.
- TEMREN, B., 1994, "Bektaşiliğin Eğitsel ve Kültürel Boyutu", Ankara.
- ULUDAĞ, S., 1988, "Abdal", DİA, İstanbul, I/59-61.
- ULUDAĞ, S., 1995, "Tasavvuf Terimleri Sözlüğü", İstanbul.
- YAMAN, M., ----- "Hünkâr Hazretî Hacı Bektaş Veli'nin Vasiyetnamesi, Fevâid", Ankara trz.
- YILMAZ, A.; Akkuş, M.; Öztürk, A., 2007, "Makâlât Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî", Ankara.
- http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=117209.
- http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=168482.
- http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=113884.
- http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=128207.

